

Taj Mohammad ENAYAT YAT

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

2023

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ VE ANADOLU
TÜRKLERİNİN KADINLARLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN
BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI**

**Hazırlayan
Taj Mohammad ENAYATYAR**

**Danışman
Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU**

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2023, KAYSEİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ VE ANADOLU
TÜRKLERİNİN KADINLARLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN
BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Taj Mohammad ENAYAT YAR**

**Danışman
Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU**

Haziran 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Taj Mohammad ENAYAT YAR

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Afganistan Özbek-Türkleri ve Anadolu Türklerinin Kadınlarla İlgili Atasözlerinin Benzerlik Yönünden Karşılaştırılması.

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 52 sayfalık kısmına ilişkin 20/06/2023 tarihinde *Turnet'in* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 7'dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 20.06.2023

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU

İmza

Taj Mohammad ENAYAT YAR

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Afganistan Özbek-Türkleri ve Anadolu Türklerinin Kadınlarla İlgili Atasözlerinin Benzerlik Yönünden Karşılaştırılması” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Taj Mohammad ENAYAT YAR

İmza

Danışman

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU

İmza

Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU danışmanlığında **Taj Mohammad ENAYAT YAR** tarafından hazırlanan “**Afganistan Özbek Türkleri ve Anadolu Türklerinin Kadınlarla İlgili Atasözlerinin Benzerlik Yönünden Karşılaştırılması**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

..../..../2023

JÜRİ:

Danışman	: Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU	İmza
Üye	:	İmza
Üye	:	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..../.../..... tarih ve .....Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türkler dünya çapında büyük topluluklara sahip olan bir halktır. Geçmişten günümüze kadar orta Asya ve Anadolu bölgesi Türk halkının yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Kültür ve tarih bakımından Türk halkı zengin bir kaynağa sahiptir. Atasözleri halkın anonim geleneği olarak bu kaynağın önemli kısmını oluşturmaktadır. Atasözleri Türk halkının en eski halk edebiyatı geleneklerinden biri olarak geçmişten günümüze kadar sözlü ve yazılı şekilde nesilden nesle aktarılmaktadır. Atasözleri insanların hayat tecrübelerinden ve yaşamlarından yola çıkılarak günlük hayatında kullanılan sözlerdir. Atasözleri insanlar tarafından yaygın olarak kullanılan, temel gerçekleri ifade eden veciz sözlerdir. Bir atasözü ilgi çekici ve akılda kalıcı olmalı ki insanlar onu nesilden nesle aktarabilsin. Atasözleri insanların hayatından doğar ve insanlarla kopmaz bir bağa sahiptir. Bu veciz sözler, insanların düşünce ve bilgileri ile gelecek nesillere aktarılan umutları, hayalleri, sevinçleri, inançları, dürüstlük ve mutlulukları ifade eden cümlelerdir. Atasözleri her ülkenin popüler kültürünün ve sözlü edebiyatının önemli bir parçasıdır. Bu atasözlerinde hayatın her alanından konular bulmak mümkündür. Kadınlar da bu sözlü kültür ürünlerinde kendilerine yer bulmuştur. Kadınlar uzun zamandan beri çeşitli kültür ve medeniyetlerde felsefi, toplumsal cinsiyete dayalı, siyasi, sosyal, kültürel ve edebi birçok tartışmanın konusu olmuştur. Türk sosyal hayatının en önemli unsurlarından olan kadınlar da atasözlerinde sıklıkla yer verilen konuların başında gelmektedir.

Afganistan-Özbek atasözleri çoğunlukla sözlü kültürden alınır ve kültürel gelenekler olarak kabul edilir. Atasözleri kullanım açısından sadece insana mahsus bir söz değildir. Günümüzde edebiyat alanının genişlemesiyle birlikte doğa ve hayvanlarla da ilgili olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu çalışmada Afganistan-Özbek Türkleri ile Anadolu Türklerinin kadınlarla ilgili atasözleri benzerlik yönünden incelenmiştir.

Özbek atasözlerinin bir kısmında kadının dürüst, iffetli, ailesine bağlı olması gibi olumlu özelliklerine yer verilirken bir kısmında kurnazlık, kıskançlık, hilekâr gibi olumsuz özellikleri vurgulanmıştır. Özbek Türklerinin her açıdan Anadolu Türkleriyle ortak yanları ve çok yakın ilişkisi vardır. Bu kültürel yakınlık atasözlerinde de görülmektedir. Tıpkı Özbekler gibi Anadolu Türklerinin kadınlara çok önem verdiği ve saygı gösterdiği atasözlerine yansımış durumdadır.

Bu çalışmanın amacı Afganistan Özbek Türkleri ve Anadolu Türklerinin kadınlarla ilgili atasözlerini mukayese ederek günümüze kadar varlığını sürdüren benzerlik yönlerini tespit etmektir. Böylelikle Afganistan Özbek Türkleri ile Anadolu Türklerinin kültür ve geleneklerindeki ortaklıkların saptanmasında çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada giriş kısmı haricinde iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında *Genel Bilgiler* başlığı altında Afganistan'ın coğrafi konumu, nüfusu, Afganistan'daki Özbek Türklerinin etnik oluşumu ve halk edebiyatı üzerinde kısaca durulmuştur. Birinci bölümde *Atasözleri Kavramı* başlığı altında atasözlerinin kavramı, özellikleri tanımlanmış, atasözü teriminin açıklamasına yer verilmiştir. Özbek atasözlerinin biçim, Ahenk ve şiirsel özellikleri yanı sıra Özbek atasözlerinde kafiye, Seci, Asonans ve Aliterasyon hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde ise *Atasözlerinin Benzerlik Yönünden Karşılaştırılması* başlığı altında iki lehçedeki atasözleri alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu alt başlıklar şunlardır: Kadınlarla İlgili Atasözleri, Anne ile İlgili Atasözleri, Kız Çocukla İlgili Atasözleri, Gelinle İlgili Atasözleri, Yenge ile İlgili Atasözleri, Kaynana ile İlgili Atasözleri, Üvey Anne ile İlgili Atasözleri, Baldız ve Görümce ile İlgili Atasözleri. İnceleme yapılırken önce Özbek atasözü Arap harfleriyle verilmiştir. Hemen altında bu atasözünün Latin harflerine transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarması; bunun altına da söz konusu atasözünün Türkiye Türkçesindeki kullanımına yer verilmiştir. Devamında bu atasözleri benzerlik açısından açıklanmaya çalışılmıştır.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenimim ve tez çalışmam süresince tüm bilgilerimi benimle paylaşmaktan kaçınmayan, her türlü konuda desteğini benden esirgemeyen ve tezimde büyük emeği olan, aynı zamanda kişilik olarak da bana çok şey katan Sayın Hocam Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU'a

Lisansüstü eğitimime başladığım andan bu yana engin bilgi ve tecrübesini esirgemeyen, sürekli yol gösteren saygıdeğer Hocam Doç.Dr. Erol AKSOY'a.

Çalışmam boyunca benden bir an olsun desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Janar Bek ASİMİHAN'a, ve Ahmad Wali WALİZADA'a.

Bu süreçte maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim değerli AİLEME, teşekkür ederim.

Taj Mohammad ENAYAT YAR,

Kayseri, 2023

AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ VE ANADOLU TÜRKLERİNİN KADINLARLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Taj Mohammad ENAYAT YAR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek lisans Tezi, Haziran 2023

Danışman: Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU

ÖZET

Afganistan ve Türkiye dost ve kardeş ülke olarak geçmişten bu yana kültür ve gelenekleri açısından birbirine benzemektedir. Afganistan'daki Türklerin kullandığı bir atasözü bazı farklılıklarla Anadolu sözlü kültüründe yer almaktadır. Bu iki ülkedeki halkların, kadınlarla ilgili kullandığı atasözleri derlenerek ya da basılı kaynaklardan taranarak bunların benzerlik ve farklılıkları önce dil ve anlam açısından sonra da bu farklı coğrafyalardaki Türklerin kadına bakış açıları ile incelenmiştir. Kadınlara dair geçmişten günümüze çok sayıda manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır. Modern çağda ise kadınlarla ilgili akademik çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Sözlü kültürün bir unsuru olan atasözleri ve deyimlerde de kadınlara dair, o toplumun düşünce ve duygularına rastlanmaktadır. Atasözleri insanların hayat tecrübeleri ile yani pratik bilgiyle kazanılmış özlü ve hikmetli sözlerdir. Bunlar geçmişten günümüze yazılı ya da sözlü olarak ağızdan ağıza aktarılmaktadır.

Araştırma kapsamında konuyla ilgili yapılan çalışmalardan arşiv araştırması ve literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Özbek Türkleri, Türkiye Türkleri, Atasözleri, Kadınlar.

**A COMPARISON OF THE PROGRESSES ABOUT WOMEN OF
AFGHANISTAN UZBEK TURKS AND ANATOLIAN TURKS IN TERMS OF
SIMILARITY**

Taj Mohammad ENAYAT YAR

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, June 2023

Supervisor: Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU

ABSTRACT

Afghanistan and Turkey, as friendly and brotherly countries, have been similar to each other in terms of culture and traditions since the past. A proverb used by Turks in Afghanistan takes place in Anatolian oral culture with some differences. The proverbs used by the peoples of these two countries about women were compiled or scanned from printed sources, and their similarities and differences were examined first in terms of language and meaning, and then from the perspectives of the Turks in these different geographies on women. Many poetic and prose works have been written about women from past to present. In the modern age, academic studies on women have been and are being done. In proverbs and idioms, which are an element of oral culture, the thoughts and feelings of that society about women are also encountered. Proverbs are concise and wise words gained through people's life experiences, that is, practical knowledge. These are transmitted orally or in writing from past to present.

Within the scope of the research, archival research and literature review were made from the studies on the subject.

Keywords: Afghanistan Uzbek Turks, Turkey Turks, Proverbs, Women.

İÇİNDEKİLER

AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ VE ANADOLU TÜRKLERİNİN KADINLARLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖNSÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
TRANSKRİPSİYON TABLOSU	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Atasözü Kavramı Üzerine	5
1.2. Atasözlerinin Özellikleri.....	7
1.3. Atasözleri Tanımı.....	9
1.4. Özbek Atasözlerinin Ahenk ve Şiirsel Özellikleri	10
1.5. Özbek Atasözlerinde Ölçü.....	11
1.5.1. Heceli Atasözleri	11
1.5.2. Heceli Atasözleri	12
1.5.3. Heceli Atasözleri	13
1.5.4. Heceli Atasözleri	14
1.5.5. Heceli Atasözleri	15
1.5.6. Heceli Atasözleri	15
1.5.7. Heceli Atasözleri	16
1.6. Atasözlerinde Kafiye	17
1.6.1. Yarım Kafiye Atasözleri	18
1.6.2. Tam Kafiye Atasözleri	19
1.6.3. Zengin Kafiye Atasözleri	20

1.6.4. Tunç Kafiyeli Atasözleri	20
1.6. Özbek Atasözlerinde Aliterasyon	21
1.6.7. Özbek Atasözlerinde Asonans	23

İKİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİNİN BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Kadınlarla İlgili Atasözleri	26
2.2. Anne İle İlgili Atasözleri	29
2.3. Kız Çocukla İlgili Atasözleri	34
2.4. Gelin ile İlgili Atasözleri	45
2.5. Yenge ile İlgili Atasözleri	46
2.6. Kaynana ile İlgili Atasözleri	47
2.7. Üvey Anne ile İlgili Atasözleri	48
2.8. Baldız ve Görümce ile İlgili Atasözleri	49
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	53

KISALTMALAR LİSTESİ

YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
AFG	: Afganistan
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
DLT:	:Divânü Lügâti't Türk

DİLLER KISALTMASI

Ar	: Arapça
Fa	: Farsça
Tür	: Türkçe
Özb	: Özbekçe

TRANSKRİPSİYON TABLOSU

ا	a, e, ā	ض	Ẓ
آ	a, ā	ط	ṭ
ب	b, p	ظ	ẓ
پ	P	ع	‘
ت	T	غ	Ġ
ث	Ŝ	فا	f, w
ج	c, ç	ث	W
چ	Ç	ق	ḳ
ح	Ĥ	كا	k, g, ŋ
خ	ḥ	ل	L
د	d, ḍ	م	M
ذ	z, ḏ	ن	N
ر	R	ه (ه)	h, a, e
ز	Z	ی	y, é, ı, i, ĩ
ژ	J	و	v, o, ö, u, ü
س	S	نک	+ / ŋ
ش	Ş	ء	’
ک	Ŝ		

GİRİŞ

Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Afganistan 652.860 km² yüz etmiş ölçümüne sahiptir. Kuzey yönünde eski Sovyetler Birliği ülkelerinden olan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; doğu yönünde Çin halk cumhuriyeti ile komşudur. 19. asrın güçleri olan çarlık Rusya'sı ve Britanya, Afganistan sınırları çizilirken müdahale, Afganistan'dan Çin'e uzanan ince bir sınır çizgisi (Vahan Koridoru) ekleyerek ülkenin Hindistan ile sınırdaş olmamasını sağlamıştır. Güneyde ve batıda ülkenin uzun sınır komşuları Pakistan ve İran yer almaktadır (Sivrioğlu, 2011). Coğrafi konum açısından bir Orta Asya ülkesi olan Afganistan'da birçok etnik grup yaşamaktadır.

Köklü tarihe sahip olan Afganistan, feodalizme karşı uzun süre direnen ülkeler arasındadır. 1751'den itibaren Emirlikle yönetilen ülke İngilizler tarafından ilk kez 1838'de işgal edilmiştir. Afganistan halkı bu işgale karşı direniş göstermiştir. Ancak Afganistan'ın İngiliz emperyalizmi için önemli bir konumda bulunması 1878-1880 tarihinde yeniden işgal edilmesine yol açmıştır. Afgan halkı bu işgal karşısında direnmişse de Emir Yakup Han'ın işgalcilerle anlaşma imzalamasından dolayı Afganistan 40 yıl İngiliz sömürgesi altında kalmıştır (Engin, 1982). Tekrar Nisan 1919 tarihinde çıkan İngiliz-Afgan savaşında İngiltere'nin yenilgiye uğraması sonucunda 8 Ağustos'ta Afganistan bağımsızlığını kazanmıştır.

Afganistan Demografik Nüfus Dağılımı

Afganistan, orta ve yakın doğu ülkeler için önemli bir jeo-straterjik konumdadır. Bundan dolayı Türk topluluklarının doğudan batıya göç ederken kullandıkları bir geçit noktası olmuştur. XVIII. yüzyıla kadar bu bölgede kurulan devletlerin Türklere ait olduğu belirlenmiştir. (Maqsudi, 2018) Günümüzde de Afganistan'da Türk aşireti varlığını sürdürmektedir.

Afganistan, hem resmi hem de yaygın olarak kullanılan Peştuca ve Darice'nin yanı sıra 20'den fazla dilin konuşulduğu; birçok farklı etnik ve mezhepsel grupların bulunduğu

stratejik öneme sahip bir ülkedir. Ancak nüfusun etnik gruplara göre dağılımını hesaplamak oldukça zordur. Ülkedeki savaşlar nedeniyle meydana gelen iç ve dış göçlerle etnik dağılımın sürekli değişmesi sağlıklı istatistiklerin yapılmasını engellemektedir. Ayrıca bu etnik grupların her birinin kendini diğerlerine göre sayıca fazla göstermeye çalışması; bazı durumlarda ise kültürel geçişler nedeniyle aynı aile üyelerinin farklı etnik gruplara dâhil olması sağlıklı istatistiğin yapılmasını engelleyen diğer sebeplerdir. 1979'den bu yana Afganistan'ın genelini kapsayan nüfus sayımı yapılmamıştır. Bu nedenle ülke nüfusu ve ülke nüfusu içindeki etnik grupların oranı ile ilgili bilgiler tamamen tahminlere dayanmaktadır (Şahin, 2022). tahminlerine göre ülke nüfusu yaklaşık 30.000.000'dur. Kolombiya Üniversitesi tarafından yapılan tahminlere göre ülkedeki etnik grupların %38,5 Peştunlar, %24,5 Hazaralar, %21,3 Tacikler, %6 Özbekler, %3,2 Aymaklar, %3,2 Araplar, %1,2 Türkmenler, %1 Nuristanlılar, %0,5 Baluç, %0,5 Peşeyi ve %2 diğer gruplar oluşturmaktadır (Maqsudi, 2018). Peştunlar, Hazaralar, Tacikler ve Özbek Türkleri ülkenin en büyük dört sosyal grubunu teşekkül etmektedir.

Afganistan'da Özbek Türklerin Etnik Oluşumu

Afganistan'daki Türkler önde gelen etnik gruplardan birini oluşturmaktadır. Bölgedeki Türkler Afganistan'ın kuzeyinde, Güney Türkistan olarak bilinen bölgede yaşamını sürdürmektedir. Hindu kuş Dağları'nın doğuya açılan uzantıları Afganistan'ı kuzey ve güney olarak ikiye ayırmıştır. Kuzey Afganistan olarak tanımlanan coğrafya ülkenin doğusundaki Vahan Koridorundan batısındaki Hirat şehrine kadar uzanan bölgedir. Bu bölge Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallardan Hindukuş Dağları'na uzanan Ulu Türkistan'ın güneyini oluşturmaktadır (Duman, 2019) Bu bölge Afganistan sınırları içinde yer alsa da tarihî etnik, kültürel ve jeopolitik olarak Türkistan'ın bir parçasıdır.

Afganistan, 1747'de Nadir Şah'ın ölümünden sonra gelen Afganistan'ın kurucusu olarak kabul edilen Ahmet Şah Dürranî dönemine kadar Göktürkler, Gazneliler, Selçuklar, Timurlular, Şeybanilere Avşarlar gibi Türk devletlerinin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Günümüzde bu bölgede varlığını sürdüren Türkler Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız ve Karakalpak gibi etnik gruplara ayrılmaktadır. Bu etnik gruplar Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Badahşan, Tahar, Kunduz, Bağlan, Mezar-ı Şerif, Faryab, Aliça ve Bala Murgab'da yaşamaktadır (Özgür, 2017). Söz konusu etnik

gruplardan nüfus bakımından en yoğun ve en önemlisi olan Özbekler, Afganistan'ın kuzeyine 16. asırda göçebe fatihler olarak gelmişlerdir. Ancak yerleşik çiftçiler oldukları sulak vadilere ya da bozkırlara yerleşmeleri çok sonra olmuştur. Afganistan'daki Özbekler, Özbekistan sınırının öte yanındaki Özbeklerin etnik bir uzantısıdır. Rus devrimi ve sonrasındaki Stalin döneminde Özbekistan Özbeklerinin büyük bir bölümü Afganistan'a sığınmıştır (Yüksek kaş, 2021). Günümüzde etnik Özbeklerin bir kısmı Afganistan'ın kuzey, bölgesinde, büyük bir kısmı ise güney bölgesinde bir başka deyişle Güney Türkistan'da varlığını sürdürmektedir.

Afganistan Özbek Türklerinin Halk Edebiyatı

Halk edebiyatı her halkın kültürel zenginliklerini temsil eder ve maneviyat, kültürü, ulusal kimlik, gelenekleri, yaşam tarzı eylemler ve karakter bir gruptaki insanları yansıtır. Aslında halk edebiyatı, bir manevi mirastır. Geçmiş ve bir dönemin insanların yaşam açılarını ve nasıl temsil ettiğini düşünme biçimleri, doğanın sistemi zorlukları, yaklaşımları, davranışları ve sosyal yaşamları ile ilgilidir. Sözlü edebiyat ve halk kültürü ise popüler edebiyatın bilgi ve bir milletin iyiye ve kötüye karşı ortak aklını yansıtır. İnsanların inceliği, düşünme şekli bir çağdır.

Abdul karim Maqşudi'nin Afganistan Özbek Türkleri ve Türkiye Türkleri atasözü tezindeki anlatıma göre Halk edebiyatı, halkın, ruhunda yaşayan, halkın düşüncelerini yansıtan, halk arasında yayılmış, dile dayalı olan, meydana getirenleri bilinmeyen, sözlü olarak halk arasında dilden dile, kuşaktan kuşağa iletilen, halkın yaşayış tarzını, dünya görüşünü yansıtan ve zamanla değişikliklere uğrayan edebiyat ürünleridir. Bu değişikliklerde kimlik, bölge farklılıkları ve zaman unsuru önemli rol oynamaktadır (Maqşudi, 2018). Bu konuda Özbek halk edebiyatı, Türk halk edebiyatının ayrılmaz bir bölümü olarak kabul edilmektedir.

Anonim halk edebiyatı halkın ortaklaşa meydana getirdiği, nesilden nesile süregelen sözlü eserlerdir. Bu ölümsüz eserlerin büyük çoğunluğunun ana teması aşk hikâyeleridir. Türk halk Edebiyatı'nın ilk yazılı örnekleri Kaşgarlı Mahmut'un Divan-Lügati't-Türk adlı eserinde bulunmakta olup, bütün Türk boylarında halen zengin bir şekilde varlığını sürdürmektedir (Azizi, 2021).

Özbek halk edebiyatında çeşitli türler mevcut olup, diğer Türk boyları ile arasında tarihî yakınlık vardır. “Bunlar; Alpamış, Güroğlu (Köroğlu), Revşen, Şeybani Han (Kıpçak Halk versiyonu) gibi kahramanlık destanları, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Yazı ile Zeba gibi İslami dönem aşk hikâyeleri, Yalmağız, Yarıltaş, dır (Azizi, 2021).

Abdür-rauf Fıtrat ve beraberindekiler 1918’den sonra Özbek halk edebiyatı örneklerini bilimsel olarak derlenmeye ve yayınlanmaya başlamıştır. “Çağdaş Özbek edebiyatı coğrafya bakımından dört kola ayrılmaktadır;

-Batı Türkistan (bugünkü Özbekistan ve Orta Asya cumhuriyetlerin)’de yaşayan Özbeklerin edebiyatı

-Doğu Türkistan’daki Özbek edebiyatı

-Güney Türkistan (Afganistan’daki) Özbeklerin edebiyatı

-Dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle Suudi Arabistan, Türkiye, Avrupa ülkeleri ve ABD’nde yaşayan Özbek göçmenlerinin edebiyatı” (Azizi, 2021).

Özbekistan Özbeklerinin halk edebiyatları ile Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatları arasındaki farklılık 19. asırdan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Afganistan sınırları 1888’de İngilizler, Ruslar ve Afganistan Emiri Abdurrahman Han tarafından belirlendiğinde Ceyhun Nehri’nin güneyindeki Özbeklerin bir kısmı şu anki kuzey Afganistan olarak bilinen Güney Türkistan bölgesinde kalmıştır. Özbekistan Sovyetler Birliği topraklarına dâhil olunca Afganistan sınırları içerisinde bulunan Özbeklerle sosyal ve kültürel bağı kopmuştur. Uzun yıllardır Afganların yönetimi altında varlığını sürdürme gelen Özbekler, ülkenin en büyük dört sosyal grubundan birini oluşturmaktadır (Fevzi, 2013). 2003’te Yeni Afgan Anayasasında Özbekçe Afganistan’ın Peştuca ve Farsçadan sonra üçüncü resmî dili olarak onaylanmıştır. Bu doğrultuda ülke basınlarında Özbek Türkçesiyle ilgili 20’ye yakın çeşitli resmî ve bağımsız yayınların çıkması; okul ve üniversitelerde ders kitapları, edebî ve ilmî kitapların yayımlanması; radyoda ve TV ekranlarında Özbek Türkçesiyle programlar yapılması; bilimsel toplantılarda Özbekçenin kullanılması, farklı medeni ve kültürel derneklerin kurularak faaliyete geçmesi gibi imkânlar sağlanmıştır. Bu durum Özbek Türkçesinin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Atasözü Kavramı Üzerine

Atasözü, insanların yaşam ve tecrübelerinden oluşan sanatsal bir gelenektir. Mükemmel bir şekilde ifade eden hikmetli sözlerden oluşmaktadır. Atasözlerinde ifade edilmesi gereken geniş bir düşünce ve içerik gizlenmektedir. Bizce her atasözünün icadı sırasında dikkat çekici bir olay yaşandığı bellidir ve işte bu hikâye, o zamanın zeki ve titiz insanlar tarafından gözlenmesine neden olmuştur. Özkul Çobanoğlu Türk Dünyası Atasözleri kitabında atasözleri ile ilgili Amerikalı halk bilimci R. Abraham'sın (1972) tespitlerine yer vermektedir: "Atasözleri günlük konuşmalardan olduğu kadar, eğitimin daha yüksek yapılaşmış durumlarından ve hukuki işlemlerden doğan kısa ve nükteli, geleneksel ifadelerdir. Her atasözü sürekli tekrarlanan bir soruna, gelenekselleşmiş ve sosyo-kültürel olarak kabul edilmiş çözüm sunan bir yaklaşımın ifadesidir. Kendi kendine yeterli ve ortaya çıkması sadece bir iletişim olayına bağlı olan bir görüş açısı ve meselenin çözümüne yönelik bir strateji sunar." (Çobanoğlu,2004). Ardından atasözlerinin bir tür olarak insanlık tarihinin en erken dönemlerinden itibaren yapısal ve işlevsel zorunluluklar neticesinde ortaya çıktığını dile getirmektedir. Atasözlerinin işlevleri olarak bireyler arası edinilen bilgilerin, topluluğun sosyal hayat kurallarının yanı sıra kâinat ve dünya görüşüne ait kültürel bilgilerin korunması, eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmasını söylemektedir (Çobanoğlu, 2004).

Kaşgarlı Mahmut Divan-Lügati't-Türk Yusuf Has Hâcib ise Kutadgu Bilig isimli eserinde düşündüğü devlet anlayışına ve hitap ettiği zümrenin toplumdaki yerine göre görüş ve düşüncelerine destek kazandırmak için birçok atasözü kullanmıştır. Yusuf Has Hâcib bu atasözlerini genellikle o günün yüksek zümresini oluşturan şahısların görüşlerine bağladığı gibi, kendi görüşlerini anlatan atasözlerine de sıkça yer vermiştir

(Öztürk, 1985). Böylece bu kitapta görülen atasözleri genel olarak yüksek zümrenin hayat görüşüne dayanmaktadır.

Atasözleri, Sümerlerden günümüze kadar kökleşmiş, her dilde ve kültürde var olan, evrensel duygu ve tecrübeleri ortaya koyan ve dünyadaki herkes tarafından kullanılan sözlerdir. İnsanoğlunun bir ürünü olduğu için insanlarla, dünyayla, günlük ve sosyal hayatla ilgili konuları ele alır. Atasözlerinin dilin doğuşuyla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Kaydedilen en eski atasözleri Sümer kil tabletlerinde yer almaktadır. Bunlardan 12'si Philadelphia'da, 80'i İstanbul'da bulunmakta olup bu tabletlerde yaklaşık 300 atasözü yer almaktadır (Avlanmış, 2021).

Anonim folklorun en eski türlerinden biri olan atasözleri her dil ve kültürde sözlü malzeme olarak bilinmektedir. Eski Türkçe ve Türk dünyası atasözlerine uyan çeşitli terim ve kavramlar mevcuttur. İlk yazılı kaynaklarımız olan Göktürk anıtları, Orhun ve yeni say yazıtları, Uygur ve Kara hanlı dönemlerine ait dil yadigârları “söz, haber, bilgi, konuşma, sohbet, eşya” gibi anlamlar taşımaktadır (Elçin, 1986).

Divan-Lügati't-Türk Karahan'lı Türkçesi dönemi eserlerinden olup 14. yüzyıl Kıpçak kaynaklarında adı geçen eserde atasözü karşılığı olarak "sab-sav" kelimesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Hemen her olayda hazırcevap olarak düşündürücü sözlerin olduğu görülmektedir. Bu özlü ve düşündürücü sözlerin kullanımını zorunlu kılan bazı durumlar vardır. Bu sözler doğru kullanıldığında konuşmanın akıcılığını artırır ve konuşmanın akışını yönlendirir. Bu anonim dil ürünleri bir toplumun dünya görüşünü, kültürünü, anlayışını, yaşam kurallarını ve fikirlerini içtenlikle ifade eder (Tuğluk,2012). Atasözleri bu işlevleri yerine getirirken dilin tüm olanaklarını kullanır.

Eski Türk kaynaklarında atasözü kelimesi için farklı kelimeler kullanılmıştır: Çuvaşçada “çap”, Göktürkçede “nasihat”, 11. yüzyıl klasik edebiyatının en önemli isimlerinden biri Yusuf Has Hacib "Kutadgu Bilig" adlı eserinde "Masal"dan söz eder,20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Dönemi eserlerinde alegori, durûb-ı emsal ve fabl alegorilerine verilmektedir. Bulgaristan, Kıbrıs, Kırım, Azerbaycan ve İran'da yaşayan Türkler "atasözleri-ataların sözleri" terimini kullanmışlardır. Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinin atasözü için "makal" kelimesini kullandığı görülür (Elçin, 1986). Afganistan'daki Özbek Türkleri ise "makal" ve "nakal/nakil" terimlerini kullanmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde farklı kaynaklarda kullanılan ve "metin, haber, nasihat, söylev, şöhet" gibi anlamlar taşıyan türe "sav" adını vermiştir. "Sav" haber, veri anlamına gelmektedir. Buradan hareketle büyükelçiye 'savcı' denmektedir çünkü büyükelçi bir şey anlatacak ve bir şeyi yazılı olarak iletacaktır (Öztürk, 1985).

1.2. Atasözlerinin Özellikleri

Atasözleri, yaratıcısı belli olmayan anonim karakter taşımaktadır ve halkın ortak ürünleridir. Bu kısa ve kalıplaşmış sözler oldukça derin anlamlar taşımaktadır. Atalarımızın uzun denemeleri sonucu öğüt olarak kalıplaşan her bir atasözü insanlara yol gösteren birer rehber niteliğindedir. Belli bir toplumun yaşam tarzını, hayata bakış açısını, değerleri ve geleneklerini tecrübeler şeklinde barındıran bu özlü sözler kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Özbek bilim insanı Sarımsakov, atasözünün sözlü edebiyatın kısa ama derin anlamlara sahip olan ürünlerinden biri olduğunu belirterek atasözlerini halkın hayatla ilgili uzun süreli gözlemleri, sosyal, siyasi ve kültürel tecrübeleri esnasında oluşan verimler olarak tanımlamaktadır (Öztürk, 2009).

Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü* adlı çalışmasında atasözü isimlendirmeleriyle ilgili olarak şunları demektedir: "Farklı milletlerin "kanatlı söz", "nasihat", "cevherli söz", "ibret verici söz", "altın söz", "dilin gül zarı", "halk mektebi", "halk hikmeti", "ruhun tabibi", "aklın gözü" ve benzeri anlamlar içeren isimler verdiği bedii sözlü kültür ve edebiyatın bu benzersiz türü, günümüz Türkiye Türkçesinde, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, "atasözü" olarak adlandırılır. Türk dünyasında ise, atasözü karşılığı olarak, Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türkmenlerce "atalar sözü" veya "eskiler sözü" kullanılır. Saha veya Yakutlar, "Hohono", Tobollar, "takmak", Uranhalar, "Ülgercomak", Tuvalar, "Üleger Domaktar", "Çeçen Sösler", Sagaylar "Takpak", Hakaslar "Söspek", Hoten civarında "Tabma", Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek, Karakalpaklar, Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Kırım Tatarları arasındaysa Arapça kökenli "makal"ı, Türkmenistan, Kuzey Afganistan, İran Türkmenleriye hem "makal"ı hem de "nakıl"ı, Çuvaşlarsa "samah"ı atasözü karşılığında kullanmaktadırlar. Kıbrıs, Rodos, İstanköy, Batı Trakya, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Dobruca gibi Balkan ve Gagavuz Türkleri de, yukarıda işaret edildiğince Türkiye, Suriye, Irak ve Azerbaycan

Türkleri gibi “atalar” veya “eskiler sözü” yahut “atasözü” kelimesini kullanmaktadırlar.” (Çobanoğlu, 2004).

Atasözlerini geçmişten günümüze kadar gelen, halk tarafından benimsenmiş, özlü öğütler şeklinde tanımlayan Hamid Güleç, öğütler sunan kalıplaşmış bu sözlerin bir toplumun kültürünü yansıtan anonim sözler olduğunu dile getirmektedir. Atasözleri, yüzyıllar boyunca düşünceye mantık süzgecinden geçen kısa ve anlamlı ifadelerdir ve halkın ortak duygu ve düşünceleri yanı sıra ortak dil zevkini de yansıtır. Kısa cümlelerden oluşarak bütün felsefi düşünceleri bu cümlede barındırmaktadır (Maqsudi, 2018).

Atasözlerini değişik bir bakış açısıyla tanımlayan bilim insanı Şamadov’a göre atasözleri yüzyılların sesi olarak geçmişle yakınlık hissini uyandıran, zamanlar arasında bir köprü; hiçbir padişahın çıkarmadığı ferman, hiçbir cumhurbaşkanının imzalamadığı kanun ve hiçbir devlet tarafından yazılmamış bir anayasa şeklindedir. Bu sebeplerden dolayı atasözlerine hayat sözlüğü, sözlü ansiklopedi ve kendine özgü tarihî yıllık denilebilir (Öz Özcan, 2009). Görünüşe göre yukarıdaki örneklerin her biri deneyim sırasında, bunun doğru olduğuna dair inanç yaratılmış, sanatsal olarak mükemmelleştirilmiş örnek alınabilir. "Devon'u sözlüğü "savaşmak" kelimesi "Türk" olarak verilmiştir. Bu atasözü sözünü hatırlamak anlamına geldiği söylenir. Tahmin Bin yıl önce atalarımızın atasözleri kullanmaları mümkündür. “sav" dediler. Daha sonra Alisher Navoi'nin eserlerinde de atasözü terimi "kıssa" şeklinde verilir: " örnek olarak uyku ölümdür." 20. yüzyılın başına kadar "benzetme" terimi Kullanıldığı biliniyor. Geçen yüzyılın ikinci yarısı Atasözü kelimelerinden sık sık görünmeye başlamıştır. XX yüzyılın ortalarından itibaren sadece bir atasözü olarak kullanılmaya başlamıştır.

İnsanoğluna günlük ve sosyal hayata dair bilgiler vererek yol gösteren atasözleri hem maddi ve manevi konuları içermektedir. Atasözleri evrenseldir ancak ait olduğu toplumun anlatım şekli ve kullandıkları metafor bakımından farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı bu özlü sözlerin farklı dini, ahlaki ve kültürel değerlere sahip dillere aktarılması ve anlaşılması güç olabilmektedir (Avlanmış, 2021). Atasözleri halk edebiyatının ve dil biliminin inceleme alanı olmasının yanı sıra diğer bilim dalları tarafından da kullanılan zengin bir hazinedir.

Bir öğüt veren, bir davranış yolu gösteren, hayat tecrübelerinin sonuçları ve tabiat olaylarından elde edilen atasözleri, toplumların hayat felsefesi, değer yargıları ve sosyal yaşantılarıyla ilgili tecrübelerinin özlü ifadesidir.

1.3. Atasözleri Tanımı

Atasözlerinin tanımı için ilk başta 1-2 ciltli olan Ö. A. Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" kitabında verilmiş atasözleri tanımından başlıyoruz; "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düstur aştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş özsözler" (Aksoy, 1988). Bir başka ifadeyle, atalarımızdan kalan atasözleri; yargılarını, tecrübelerini, vardıkları düşüncelerini ifade eden, öğüt ve örneklemeler yoluyla aktaran, kısa ve özlü sözlerdir. Atasözleri, biçim yönünden diğer yazı türlerine göre farklı özellikler gösteren, birçoğu mecazi anlam taşıyan, yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan, daha çok gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan anonim nitelikteki anlatıdır. (Oy, 1991) Şükrü Elçin'in Halk Edebiyatına Giriş kitabında atasözlerinin tanımı ve mefhumu hakkında: "Anonim karakter taşıyan ve atalardan kaldığı kabul edilen bu kısa, özlü, kalıplaşmış hüküm bildiren cümleler, milletimizin hayat anlayışının ortak bir ifadesi olmak itibarıyla Şinasi'nin Durûb-i Emsâl-i Osmaniye adlı eserinin söz başındaki hikmetü'l avam; "halk hikmeti", düşüncesi, felsefesi vasfına uygun eserlerdir. Bu eserleri başlangıçtan daha doğrusu ilk yazılı eserlerden bugüne kadarki mahsullarda takip edebiliyoruz" diye söz edilmiştir (Elçin, 1986).

Hamid'i Güleç'in anlatıma göre atasözleri, geçmişten bugüne kadar gelen, kamuca benimsenmiş ve özlü öğütler sunan kalıplaşmış sözlerdir. Atasözleri, bir toplumun duygularını, inançlarını ve kültürünü yansıtan, kimin söylediği bilinmeyen anonimdir. Bu sözler toplanıp toplum tarafından benimsenen ve yüzyıllar boyunca düşünme ve mantıkla geçen kısa ve özlü kelimelerdir. Atasözleri, bir düşünce açıklandığında veya savunulduğunda da tanık olarak gösterilir. Atasözleri sadece halkın ortak duygu ve düşüncelerini değil aynı zamanda ortak dil tadını da yansıtmaktadır. Buna karşın atasözleri genellikle bir veya en fazla iki cümleden 24 oluşur. Bütün duygu ve düşünceler bu tek cümleye sığdırılır. Bu cümleler kişiden kişiye değişmez (Maqsudi, 2018). Atasözleri, Ali Öztürk tarafından böyle tanımlanmıştır: "Bir milletin hayat görüşüne ve kültür birikimine dayanan atasözleri, iç kuruluş ve dış yapı yönünden, taşıdıkları

özelliklerle, edebi türler arasında, klasik değer taşıyan tür, değişik yer ve değişik dillerde, kavramca birbirine yakın anlamlarla tarif edilmiştir. Bu tanımlarda atasözleri tarif edilirken, “Toplumun sesi, hayat anlayışı, yargısı” tariflerin hareket noktası, temel sebebi olmuştur” (Öztürk, 1985).

Bütün milletlerin atasözleri, atalarından kalmış, yöntem ve yol gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözlere her millet ve her toplum "nasihat", "ibret verici söz", "halk hikmeti", "altın söz", "aklın gözü" ve benzeri ifade ve anlamlar içeren isimler vermiştir. 2Edebiyat ve sözlü kültürün, bu en kısa ve en sabit metne sahip olan türü, yüksek bir ideal ve ferde bağlı bir aidiyet taşımaz. Bu anlamda atasözü, çeşitli çalışma ve merasimlerde, sözlü ve yazılı edebiyat kaynaklarında yer almak suretiyle ortaya çıkar ve yayılır (Çobanoğlu, 2012). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi atasözü, bir düşünceyi, bir kavramı, bir durumu az sözle anlatmak, daha inandırıcı ve etkileyici olmak için başvurulan anlatım yollarından biridir. “Dilin ortak bir anlaşma sistemi haline gelmesinden itibaren; kısaca insanlık tarihinin en erken çağlarından beri atasözleri var olmalıdır” (Çobanoğlu, 2004). Anonim halk edebiyatı olarak geçen atasözleri, diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü değildir. Folklorun destan, masal, türkü, hikâye, konuşma gibi türlerinin içinde veya günlük konuşmalarda söz arasında geçer ve kullanır (Oy, 1972). Tanımlanmalardan bunu anlarız ki, atasözü; anonim halk edebiyatının en göçül türlerinden biri olarak, insanlar kültür ve medeniyete ayak bastığından beri bu özlü san’at yargı ve öğüt maksadıyla kullanılmaktadır. Bu edebi ve en kıymetlisin’at, yalnız edebiyat sahasında değildir, belki bütün milletlerin dil ve eğitim dünyasında bir temel olup ve her millete özel olan sözcük ve öğütleri taşımaktadır. Halkın ortak mülkiyetidir ve insanlar tarafından da aynı şekilde konuşulmaktadır.

1.4. Özbek Atasözlerinin Ahenk ve Şiirsel Özellikleri

Aydın oyun Tarih boyu Türk atasözü kitabında anlattığı gibi “Atasözlerinde ahenk ve şiir bir sanat sayılmaktadır. İfadesiyle bu sanatın kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi bir bakıma kulakta müzik etkisi uyandırması demektir. Genel ahenk ve taklitli ahenk diye ikiye ayrılan bu sanatın genel olanı hemen hemen bütün atasözlerimizin esas özelliğidir. Taklitli ahengi “Şık şık eden nalçadır iş bitiren akçadır. Atasözünde görüyoruz (Aydın, 1972).

Atasözleri genel olarak şiirsel özelliklere sahiptir ve kendilerine has ahenkleri vardır. Afganistan Özbek Türklerinin atasözleri de böyle bir özelliklerden müstesna değildir. Bu arada Afganistan Özbek atasözlerinin çok önemli bir kısmının manzum ve şiirsel biçimlerde bulunduğu görülmektedir. Bilal Aktan'ın değerlenmesine göre, “Özbek atasözlerindeki ahenk, başka toplumların atasözlerinde ya yoktur ya varsa bile Özbek atasözlerindeki kadar çok dikkat çekici değildir... Her ne kadar 29 böyle bir zorunluluk yok ise de Özbek atasözlerinin çok önemli bir kısmının manzum biçimde oldukları görülmektedir. Atasözlerinin manzum ve şiirsel özellikleri konusunda, Özbek Türklerinin ileri derecede bir edebî anlayışa ve müzikal zevke sahip olduklarının açık bir göstergesidir. (Maqsudi, 2018). Özbek atasözlerinde bu ahengi sağlayanlar, ölçü, kafiye, aliterasyon ve secidir.

1.5. Özbek Atasözlerinde Ölçü

“Vezin, mısraların içine döküldüğü, şiirin mısralarını ayrı ayrı bir parça kabul ederek belirli sayıda hece sayısı ve ahenk ölçüsü içine alan bir kalıptır. Mısraları, hece sayıları ve inişli çıkışlı ses dalgalanmalarına göre simetrik bir düzene sokar. Şiirin dış ahengini ya da şekil ahengini, vezin ahengi sağlar”. Manzum Özbek atasözlerinde yalnızca hece ölçüsü kullanılmış, aruza yer verilmemiştir. Hece sayılarının yalnızca birbirlerine denk olmaları değil, aynı zamanda mısraı meydana getiren hecelerin belli aralıklarla bölünmesi de bir ahenk sağlamıştır. Hece ölçüsünün kalıplarındaki durak sayısı en az 2, en çok 5 olabilir. Duraklardaki hece sayısı da 1’den 10’a kadar değişir. Her mısrada kelime ve heceler, okunuş ahengine, anlam ve mantık uyumuna göre olur. Her mısrada kelime ve heceler, okunuş ahengine, anlam ve mantık uyumuna göre değişir ve duraklara ayrılmıştır. Özbek atasözlerinde en az 3, en çok 15 heceli mısralar vardır: (Aktan, 2011).

1.5.1. Heceli Atasözleri

2+2 duraklı 4 heceli atasözleri

جان بار، غم بار.

Cân bâr, Ğam bâr (Hassas, 1992).

(Can var, gam var.)

Bu atasözü hayat mücadelesi ile ilgili söylenen bir sözdür. İnsanlara öğüt verme amacıyla kullanılmaktadır. İnsan her ne kadar zengin olsa da insanoğlunun sosyal

hayatında sıkıntısı olur. Hayatta insanın tek şansı mücadele etmek ve sıkıntıları baştan geçirmektir.

آز یی، ساز یی.

Āz ye, Sâz ye (Hassas, 2013).

(Az ye, güzel ye.)

Yemeğini israf etmeden düzgün yemesi Peygamber efendimizin sünnetlerinden biridir. Yemeği çok yerse hem kendine zarar verir hem de israf olur

آچ یور، تینچ یور.

Āçyor, Tinçyor (Hassas, 2013).

(Aç yürü, rahat yürü.)

Bu atasözü insanın sosyal hayatta güvenli ve kavgasız yaşaması ile ilgili bir sözdür. Güven toplumda huzuru oluşturur, eğer bir toplumda güvensizlik varsa o toplumda art arda sorunlar meydana gelir, insanlar hayatını düzgün yaşayamaz, huzurları kaçar. İnsan aç olsa da bir şekilde yaşamını sürdürür, eğer o toplumda güven olmazsa ve her gün kavgayla geçer ve o toplumun huzur kaçar.

1.5.2. Heceli Atasözleri

3+3 duraklı 6 heceli atasözleri:

آنه من، یانه من.

Ānaman, Yânaman (Hassas, 2013).

(Anneyim, acıdan yanayım.)

Anne dünyanın en büyük varlığıdır. Toplumsal hayatta hayatın her alanında annenin rolü açık ve önemlidir; öyle ki anne toplumun kültürünün öğretmenidir. Çocuk doğduktan sonra bir kültür denizine dalar ve bu kültür denizi ona anne babası ve diğer aile bireyleri aracılığıyla aktarılır. Ancak bunda annenin etkisi diğerlerinden daha fazladır. Anne tesiri ile çocukta bir düşünce veya huy yaratabilir. Onu kötülüğe veya iyiliğe çekebilir. Doğru ve yanlışların kökünü ve arka planını onun kalbine tesis edebilir. Anne her zaman çocuğunun iyiliğini düşünür.

آز بولسين، ساز بولسين.

Āz bolsin, Sâz bolsin (Hassas, 2013).

Bu atasözü az ve öz (kısa ya sözün gözü ile ilgilidir. Çok fazla konuşup, sözünü evirip çevirmeyene değil sözün gözü söz konusudur.

جاهل ليک، جان عذابی.

(Az olsun, öz olsun.)

Cahillik, cân azâbı (hassas, 2013).

(Cahillik, can azabı)

Bu atasözü cahil insanlarla ilgilidir. cahil insan kendini tanımayıp her zaman kendine ve çevresine zarar verenlerdendir.

1.5.3. Heceli Atasözleri

4+4 duraklı 8 heceli atasözleri

آنه تيليم، جان ديليم.

Āna tilim, Cānu dilim. (Hassas, 2013).

(Anne dilim, can ve yüreğimdir.)

Bu atasözü her halkın ana dili ile ilgilidir. Anne dili o dile denir ki insanoğlu dünyaya geldikten sonra anne ve baba vasatıysa o dili konuşmayı öğrenir sonuçta dilin kültür ve gelenekleri devamına neden olur. Dil dünya üzerinde bir halkın varlığını ispatlamaktadır. Eğer dilin koruyucu yoksa zamanla dil ortadan silinme ihtimali olabilir. O sebepten Yunusku tarafından anne dile çok önem verilmiştir.

يیردی مالی، ایلدی مالی!

Yerdi mâli, eldi mâli (Hassas, 2013).

(Yerin mülkü, elin mülkü)

Bu atasözü yere ekilen tüm bitkilerden bahsetmektedir. Zaten ekimden sonra o bitkileri kuşlar kullanır. Topladıktan sonra kendimiz ve pazarda sattıktan sonra başkaları kullanır.

جان ایسته سنگ، جانان قاچر.

Cân istasang, cânan kâçâr (hassas, 2013).

(can istersen, azizin kaçır)

Bu atasözünde birinci can insanın canı hakkında, ikinci canan ise aziz ya sevimli dost hakkındadır. Sevdiğimiz bir kişi her zaman azizdir.

1.5.4. Heceli Atasözleri

5+5 duraklı 10 heceli atasözleri

سیچقانگه اولیم، پیشگه اویین.

Siçqânga ölim, puşakga öyin (Hassas, 2013).

(Fareye ölüm kediye öğündür)

dengesi bozuk insanlar her zaman zayıf ve güçsüz insanlarla dalga geçer ve onları zaman geçimi için kullanırlar oyuncak yerine koyarlar. Maalesef karşı tarafı ne olup, içinden ne geçtiğini anlamazlar. tıpkı bunun gibi Kedi fareyle oynar yorulmuş hale getirip koyar.

اول اوزینگگه باق، سونگره نغاره قاق.

Avvel özinga bâq, Songra nağâra kâk (Hassas, 2013).

(Önce kendine bak, sonra nakkare (davul) çal.)

Bu atasözü kendini başkadan üstün gören ya başka birine takıntılık yapan insanlara karşı söylenen bir sözdür. Özbekçe Türkçesinde bir atasözü var der ki önce aynayı alıp kendine bak sonra karşındakine, Önce insan kendini kim ve ne olduğunu bilmeli.

عقللی دوست راحت، عقل سیز دوست آفت.

Akıllı dost rahat, 'akılsız dost âfat (Hassas, 2013).

(Akıllı dost rahat, akılsız dost afet.)

Bu atasözü dostun akıl ve zekâsı ile ilgilidir. Hayatımızdaki dostumuz ya hayat arkadaşımız her ne kadar zekalı olursa dostunu aydınlığa ve başarılı olmasına sebep olur, eğer o zekâ onda olmazsa mutlaka hayatımızda yere düşmemize sebep olabilir.

1.5.5. Heceli Atasözleri

6+6 duraklı 12 heceli atasözleri:

بيميش توزى بيلن، آدم سوزى بيلن.

Yemiş tuzu bilan, âdam sözü bilan (Hassas, 2013).

(Yemiş tuzu ile, âdem sözü ile)

Bu atasözü bazı kötü sözlü insanlara karşı söylenilir. Yaptığımız yemek tuzsuz olduğunda tatsız olur. Tuzunu ayarlayınca yemek çok lezzetli olur. İşte bir insan da ne kadar tatlı ve yumuşak bir şekilde samimiyetle konuşursa o kadar iyi biri olur ve çevresi tarafından sevilir.

توزگن هم آدم، بوزگن هم آدم.

Tüzgan ham âdâm, buzgan ham âdâm (Hassas, 2013).

(Yapan da bozan da insandır.)

Bu atasözü insanın yaptığı işiyle ilgilidir. Bir yaptıysa tekrar onu bozmasına sebep olan kendisidir.

دوستتى سوزو شکر، ياودى سوزو تيشر اوق.

Dosttu sözü şakardir, yâdi sözü teşar ok (Hassas, 2013).

(dostun sözü şekerdir, düşmanın sözü oktür)

Bu atasözü gerçek dost ve düşmanın farkını göstermektedir. Bu söz atalarımızın en önemli sözlerinden biridir. Dost her zaman aziz dostunu iyiliğini ister ve iyi fikirler verir, düşman ise dıştan dost gözükse de içten ona düşman gözüyle bakar yanlış fikirler verip onu yere düşmesini ister.

1.5.6. Heceli Atasözleri

7+7 duraklı 14 heceli atasözleri

آنه ايشده باش بولر، باله سيگه ياش بولر.

Āna işda bâş bolar, Bâlasiga yâş bolar (Hassas, 2013).

(Anne işine baş olur, yavrusuna genç olur.)

Bu atasözü annelerin çocuğuna olan sevgisi söz konudur. Anne her zaman çocuğunu yanında, ister her gün gördüğünde anne kendini evladı yanında genç hisseder, anneler dünyanın en zengin varlığıdır anneli hayat cennet demektir.

توی گه بار سنگ تویب بار، شوم قیلغینگنی قویب بار.

Toyga barsang toyib bâr, şum Kiliğingni koyib bâr (Hassas, 2013).

(Düğüne gidersen doyarak git, kötü alışkanlığını bırakarak git.)

Bu atasözü kötü niyetli insanlara karşı söylenen sözdür. (ağrı kalır adet kalmaz) dediği gibi bazı şahsilerin kötü düşünceleri olur, bu atasözü sadece düğün olan mekan değil her bir iş yeri mekanı ya da toplu bir mekanla ilgili söylenilmiştir. Gittiğın yerde gözün başkasının cebinde olmasın bu kötü huyunu yapmamalısın demek anlamındadır.

حساب سیز دوست ایریلر، حساب لیک دوست ایریلمس.

Hisâpsız dost ayrılar, hisâplı dost ayrılmas (hassas, 2013).

(Hesaplı dost ayrılar, hesaplı dost ayrılmaz)

Doğruluk her zaman iki dost arasında güven kazandırır, eğer iki dost arasında doğru ve sabit bir alış veriş varsa sevgiyi artırıp arındaki bağı uzun sürdürür.

1.5.7. Heceli Atasözleri

8+8 duraklı 16 heceli atasözü.

صحت تیلہ سنگ کوپ ییمہ، عزت تیلہ سنگ کوپ دییمہ.

Sehat tilasang kop yema, 'ezzât tilasang kop dema (Hassas, 2013).

(Sağlık dilersen çok yeme, onur dilersen çok deme.)

Bu atasözü insanın sağlığı ve şerefi ile ilgilidir. Sağlık Allah tarafından insana verilen büyük bir nimettir sağlık zenginliktir. Fazla israf edip yemek yeme sağlığımıza zarar verir. Ya da başkaları tarafından ne kadar saygı görüyorsan çok deyip kendini kayıp etmemeli, daha çok başkaları ile samimi olmalı.

1.6. Atasözlerinde Kafiye

Atasözlerinde ahengi oluşturan en önemli unsurlardan biri kafiyedir mısra sonundaki ses benzerliği kafiyeyi oluşturmaktadır. Özbek atasözleri kafiye türüne göre dört başlığa ayrılmıştır. Yarım kafiyeli atasözleri, Tam kafiyeli atasözleri, Zengin kafiyeli atasözleri ve Tunç kafiyeli, atasözleridir aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Kafiye Örneği:

اوليم اوليم بير اوليم، آرمانده قالمه سين تيليم.

Ölüm ölüm bir **ölüm**,

Ārmânda kalmasin **tilim**. (Hassas, 2013)

(Ölüm ölüm bir ölüm, hasrette kalmasın dilim)

Bu atasözü anne dili ile ilgili söylenen bir sözdür. bir halk dilini seviyorsa her dayım dilini ve geleneğini yaşatması için elinden gelenini yapar dil ile ilgili kitaplar yazar, hata dilini kayıp etmemesi için savaşa hazır olur.

اگر بولسه امانت، اونگه قيلمه خيانت.

Agar bolsa **amanat**,

Onga kılma **ihanat** (Hassas, 2013).

(Eğer olsa emanet, ona yapma hıyanet.)

Bu atasözü emanet ve ihanetle ilgili söylenen bir atasözüdür. arkadaş ya tanıdık biri eşya ya bir ürün emanet ya eminde tutmak, ediyorsa ona ihanet edilmemeli insanlığa saygı duymalıdır. Emin adı Peygamber efendimize dayalı bir sözdür, en önemli takma adlarından biridir. Peygamber efendimizin cümle dost ve tanıdıkları Peygamber efendimize Emin derdi, emaneti saklamak güvende tutmak her bir insanın kutsal vazifesidir.

مهمان كيلر ايشيكدن، رزقيسى كيلر تيشيكدن.

Mehmân kiler **işikdan**,

Rezqisi kiler **tişikdan** (Hassas, 2013).

(Misafir kapıdan gelir, rızkı delikten gelir)

Belki bu atasözü kuranı kerime dayalı bir sözdür, Allah diyor ki evinize gelen misafiri geri çevirmeyin onun rızkını ben veriyorum, her şeyi size verip ve alan benim, peygamber efendimiz derki siz kapınızı çalıp size misafir olmak isteyeniyi geri çevirmeyin, mutlaka bunda bir hikmet vardır belki bu misafir sebep olur sizin evinize bolluk bereket nasip olur der. İlam ve dinde bizim inancımıza göre misafir Allah dostudur deriz tüm İslam Dünyası buna inanıyor. Biz misafiri doyuruyorsak mutlaka bizi Allah doyurur evimize bereket getirir.

تورسنگ سوزینگده، حرمت اوزینگده.

Tursang **sözingda**, hürmat **özingda** (Raci Qalmas, 2017).

(Dursan sözünde, saygı özünde).

Eğer halk içinde başkanın sana sevgi ve hürmet etmesini istiyorsan tek sözlü olacaksın. Tek sözlü ya sözünde duran dürüst adam her dayım sevilir başkalar arasında onun dürüst ve iyiliğini ispatlar.

1.6.1. Yarım Kafiyeli Atasözleri

Yarım kafiyeli atasözleri mısra sonunda yalnızca bir ünsüz bulundurur.

سوز بیرسوز، معنی سی بیرسوز

Söz bir söz, manası bir yüz (Hassas, 2013).

(Söz bir söz, anlamı yüz.)

“söz” ve “ yüz” sözcüklerinin sonundaki “z” sesleri yarım kafiyeyi oluşturmaktadır.

Bu atasözü makul ve mantıklı sözler içindir. Az, gayet makul ve mantıklı konuşan kişilere yönelik söylenir.

تیریکلیک نی آبروی وطن، اولیکنی آبروی کفن.

Tiriklikti âbruyi vatan, ulikni âbruyi kefen (Hassas, 2013).

(Dirinin şerefi vatan, ölünün şerefi kefen.)

Bu atasözünde “n” harfleri yarım kafiyeyi oluşturmaktadır.

Bu atasözü diri ve ölü ile ilgili söylenen bir atasözüdür. Vatan şeref ve izzettir, her insanın şerefi vatanıdır onun için cennet sayılır çünkü o vatan ya ülkenin suyundan

topağından beslenir dünyaya gelir. Çocukluk, gençlik ve ömrünü o toprakta geçirir onun yaptığı kötülükleri kapatır başka ülkede yaşayamadığı özgürlüğü yaşar, o sebepten her kesin kendi vatanı kendisi için cennettir. Hayatta olduğu müddetçe vatan onun için önemlidir ve şerefi sayılır. Öldükten sonra tabi herkesin kıyafeti kefen olur.

1.6.2. Tam Kafiye Atasözleri

Mısra sonunda iki ses benzerliğine dayanan atasözleri tam kafiyeledir.

دوست سيزباشيم، توز سيزآشيم.

Dostsuz bâşim, tuzsuz âşim (Hassas, 2013).

(Dostsuz başım, tuzsuz aşım.)

Başım ve aşım sözcüklerinin son kısmındaki “**im**” harflerin yoğunluğu tam kafiye oluşturur.

Bu atasözü iyi bir dosta sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. Dostsuz birinin hayatının tuzsuz aş gibi tatsız olacağını dile getirmektedir.

عقيلليگه دنياتار، عقل سيزگه بو سوز عار.

Aqilliga dünya târ, aqilsizga bu söz âr (Hassas, 2013).

sözcüklerinin son kısmında bulunan “**â**” ve “**r**” harfinin mısraının sonunda önlü ve önsüz harfi olarak yan yana bulunması tam kafiyeledir

(Akıllıya dünya dar gelir, akılsıza bu söz ağır gelir.)

Akıllı insana dünya dar ve akılsıza her ne kadar söz söylenirse kendi bildiğini yapar çünkü nasihat dinlemez. Akıl insanı hayatta hem başarılı olmasına sebep olur hem de başarısız ya da düşmesine neden olur.

گپ ديگنده قاپ قاپ، ايش ديگنده اختريبتاپ

Gap diganda kâp kâp, iş diganda ahtarip tâp (Hassas, 2013).

(Konuşur bol bol, iş deyince arayıp bul.)

Burada **âp** sesleri tam kafiye oluşturur.

Bu atasözü tembel insanlara karşı söylenilir. Konuşmaya gelince sözleri bitmeyen ve işe gelince kendi yerinden hareket etmeyenlere yönelik söylenen bir sözdür.

ایشبیلرمن ایشقیلر، قیلرمن وقتینیبلر

İş bilarman iş kilar, kilarman vaktini bilar (Hassas, 2013).

(İş bilenişini yapar, yapan zamanını bilir.)

Bu atasözünde –bilarman redif ve misra sonunda bulunan “**ar**” ve tam kafiyedir.

Bu atasözünde “bilarman” işten bilgisi olan işten anlayan kişiye denir, “kilarman” iş yapana denmektedir, işini bekletmeyip geciktirmede zamanında yapan kişidir.

İşini aksatmadan zamanında yapan kişileri bildirmek için söylenmektedir. Her iş zamanında yapılır, yapılmazsa unutkanlığa ve işin geride kalmasına sebep olur.

1.6.3. Zengin Kafiyeli Atasözleri

Zengin kafiyeli atasözlerinde en az üç ses benzerliğinden oluşmaktadır.

گپ دیگنده قاپ قاپ، ایش دیگنده اختریب تاپ.

Gap deganda kâp kâp, iş deganda aktarıp tâp (Hassas, 2013).

(Söz değince çuval çuval, iş değince arada bul)

Bu atasözünde “kâp” ve “tâp” kelimelerin sonundaki “**ap**” sözcüklerinin sez benzerliği zengin kafiyeyi oluşturmaktadır.

bu atasözü mecliste oturup boş ve anlamsız konuşan, iş değince doğrusu işten kaçan şahıslara karşı söylenen bir atasözüdür.

1.6.4. Tunç Kafiyeli Atasözleri

Mısra sonunda bulunan kafiyeli kelimenin diğer mısra sonundaki kafiyeli kelimenin bir parçası olarak tekrarlanması tunç kafiyeli atasözlerini oluşturmaktadır.

توغری بولسه بیر آشینى، ایگری بولسه بیر باشینی

Togri bolsa yer âşini, egri bolsa yer bâşini (Hassas, 2013).

(Doğru olsa yer aşını, eğri olsa yer başını.)

Verilen atasözünde birinci satırın sonunda geçen “**aşını**” kelimesi, ikinci satırın sonunda geçen “**aşını**” kelimesinin tekrarlanması tunç kafiyeli atasözünü oluşturmaktadır.

“aş” Özbek Türkçesinde yemek anlamını vermektedir, ‘baş’ kafa demektir.

Bu atasözünde dürüstlük ve sadık olmak tavsiye edilmektedir.

قوم قومگه تارتسين، قل كيمگه تارتسين.

Kâvim kâvimga târtsin, kul kimga târtsin? (hassas, 2013).

(kavim kime benzesin, kul kime benzesin?)

bu atasözünde birinci ve ikinci satırın sonunda geçen ‘‘artsin’’ kelimesi tunç kafiyeyi oluşturmaktadır.

Bir toplum halkın karakteri bir birine benziyorsa kul kime benzesin anlamı, zaten cümle insanları yaradan Allah’tır sadece toplu olarak yaşadığı için karakter ve kültür olarak değişim olabilir, söz konudur.

مرد قیغی کیلتیرمس، نا مرد قیغیسز اولتیرمس.

Mart kâygı keltirmas, korkak kâygısız olturmas.

(Mert kaygı getirmez, korkak kaygısız olmaz.)

Bu atasözünde ‘keltirmaz’ ‘olturmaz’ sözcüklerinin sonunda bulunan ‘mas’ tunç kafiyedir.

Mert adam her zaman hayatta mutluluğunu saklayıp güzel hayat yaşamak için mücadele eder, korkak adam öz güveni olmayıp dengesini kayıp eder hem kendine zarar verir hem de yanındakine.

1.6. Özbek Atasözlerinde Aliterasyon

Uyum sağlamak için söz başlarında ve ortalarında aynı ünsüz (ses) veya aynı hecelerin tekrarlanmasından oluşan atasözlerinde önemli bir ahenk unsurudur. Nurullah Çetin, ‘‘Aliterasyon, mısra içi veya metnin tamamındaki ses tekrarı, bir mısrada bulunan pek çok hecenin benzeşmesidir. Bir ya da birden fazla, mısrada aynı ünsüzlerin birkaç kez tekrarıdır.’’ diye anlatmıştır (Maqsudi, 2018). Ünsüz ahengi, hafıza ya akılda kalmasını sağlamaktadır. Mısra, beyit ve dörtlüklerle kurulu Özbek atasözlerinde bunların örnekleri çoktur.

يامان بیلن یولداش بولمه، نادان بیلن سرداش بولمه.

yaman bilen yoldaş bolma, nâdân bilan sirdâş bulma (Hassas, 2013).

(Yaman ile yolcu olma, cahil ile sırdaş olma.)

Bu atasözünde ‘n’ harfleri yoğunluğu aliterasyondur.

Yoldaş yol arkadaşına denir, sırdaş sözünüm saklayan ve kendini bilen arkadaşına denmektedir. Bu atasözü kötü ve cahil insanlara karşı söylenen bir sözdür. Kötü yolcu her zaman kötülüğünü yapar sana zararı dokuna bilir ve cahil insanın isminden belli ki hiçbir şeyi anlamaz ve hiçbir sırrı saklayamaz derhal başka birine söyleme ihtimali olabilir.

كوز قورقاق، قول باتير.

Köz korkâk, kol batur (Hassas, 2013).

(Göz korkak, kol güçlüdür.)

Bu atasözünde ‘k’ harfi yoğunluğu aliterasyonu oluşturmaktadır.

ايریگه توغری خاتین، یولیگه توغریو

Eriğa togri hatin, yuliga togri (Hassas, 2013).

(Eşine sadakati olan kadın yoluna sadakatli)

Bu atasözünde ‘g’ harflerinin yoğunluğu aliterasyonu oluşturmaktadır.

Bu atasözü karı koca arasındaki güveni ile ilgili söylenen bir sözdür. Kadın kocasına sadakatliyse kocasına her zaman doğru ve sadakatli olur, demek anlamındadır demek.

یمان تمان یول آلمه، یول آلسنگ هم بییر آلمه.

yâmân tamân yol âlma,

yol âlsang ham yer âlma. (Hassas, 2013).

(Kötü tarafa yol alma, yol alsan da yer alma.)

Bu atasözünde ‘m’ harflerinin yoğunluğu aliterasyondur. Bu atasözü kötü ya yanlış yolda olan kişilerle ilgilidir. Kötü insanlarla yola çıkma, onun yürüdüğü yoldan gitme gitsen bile o insandan yer alma ya onun fikrine katılma demek anlamını vermektedir.

1.6.7. Özbek Atasözlerinde Asonans

Asonans, atasözlerinde şiir ve şiirsel cümlelerde birbirine benzeyen ünlü harflerin bir ya iki mısralarda tekrarlanmasına Asonans denir. Özbek atasözlerinde asonans aliterasyon ile birlikte yapılmaktadır. Cümlede vurguyu taşıyan aynı ünlünün tekrarından doğacak ahengi yakalamak için kullanıldığı görülmektedir.

بندە بېرگنى سانلى بولر، خدا بېرگنى سانسىز بولر.

Banda bergani sânlı bular, huda bergani sânsız bular (Hassas, 2013).

(Kulun verdiği sayılı, Allah'ın verdiği sonsuz olur.)

Bu atasözünde “â” “u” harfleri yoğunluğu asonansı oluşturmaktadır. Bu atasözü Allah ve insanın arasındaki farkı göstermektedir. Allah'ın verdiği her zaman sınırsızdır.

دیلی توغرونو، تیلی توغرو

Dili togrunu, tili tugru (Hassas, 2013).

(Yüreği doğru olanın, dili doğru.)

Bu atasözünde “i” “o” ve “u” harfleri sesinin yoğunluğu asonansı oluşturmaktadır, aynı zamanda “-t” sesinin benzerliği seciyi oluşturmaktadır.

Özbek Türkçesinde **dil** yürek ve **til** dil anlamını vermektedir.

آنه سىز اوغىل اوينه مس، قىقاق سىز قران قينه مس.

Ânasız ugil oynamas, kapkoksiz kazan kâynamas (Hassas, 2013).

(Kapaksız kazan kaynamaz, annesiz oğul oynamaz.)

Bu atasözünde “a” harfinin sözcüğü asonanstır.

Anne dünyanın en büyük ve değerli varlıklarından biridir. Anne ailenin baş tacı sayılır, anneli ev her gün düğündür. Anneler çocuklarını mutluluk getirir ve her zaman arkasında dünya onunmuş gibi yaşar.

كياو عزتيكيچه ده، ايليقىپ تورر كوچه ده.

Kiyav izzati keçada, ilikip turar kocada (Hassas, 2013).

(Damat izzeti geçede, azıp durur ya bekler kapıda.)

Burada -da'lar redifi oluşturuyor, 'a' harfleri asonanstır.

Bu atasözü yeni nişanlı olan erkeklere yöneliktir. Gece olunca nişanlısını görmeye gidip kapıda hasretle bekleyen damatlara yönelik söylenilen bir sözdür.

İKİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİNİN BENZERLİK YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Atasözleri halk edebiyatının en önemli anonim ürünlerinden biri olup söyleyeni belli olmayan, insanoğlunun hayat tecrübelerinden ve günlük yaşamından ortaya çıkan özlü sözlerdir. İnsanların günlük hayatında iyi ve kötü durumlarda kullanılmaktadır. Diğer halklara göre bu söz Türk halkı arasında yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu atasözleri eskiden günümüze kadar bazı değişikliklerle beraber yazılı ve sözlü olarak kuşaktan kuşağa, ağızdan ağıza aktarılmıştır. Atasözleri sadece edebiyat alanında değil bütün milletlerin dil ve eğitim dünyasında söz ve öğütlerini taşımaktadır.

Toplumsal hayatın ilk gününden bu yana her toplumda bir ailenin olduğu varsayılır. Aile üyeleri olan baba, anne, çocuklar ile aynı soydan olan amca, hala, dayı, teyzenin yanı sıra evlilik vasıtasıyla kurulan bağlılıklar, akraba ve akrabalık ilişkileri kurmak önem taşımaktadır. Aile ve akrabalıkla ilgili Türk toplumunda hatırı sayılır ölçüde atasözü yer almaktadır. Tarihî süreçte Türk toplumunda kadın çok önemli bir konuma oturtulmuş ve öncelikle anne olarak kadına ayrı bir değer verilmiştir (Öz Can, 2009). Bu bağlamda çalışmamızda, Türk toplumunun önemli folklorik malzemelerinden olan Afganistan Özbek Türkleri ile Türkiye Türklerinin atasözleri çerçevesinde atalarımızın kadınlara verdiği değer karşılaştırılmaktadır.

Kadınlara ilgili Özbek atasözlerinde kadına verilen değer, kadının olumlu ve olumsuz bütün özellikleri yer almaktadır. Söz konusu atasözlerinde kadın, sevginin güzellik ve ihtişamına sahip, sevgiyle doğuran ve yaşamı yaratan bir varlıktır. Kadın aşkın ideal tezahürüdür. O sürekli yaratılan şiir gibidir. Kadın doğanın sırrıdır. Böylece insan doğanın gizemini çözebilmiştir. Her ülkenin kadınları o ülkenin şiiridir, deniz kadar çetin

bir şiir olduğu betimlemesinin yapılması şaşırtıcı değildir. Edebiyatta kadın her zaman zarafet, güzellik ve sevginin sembolü olarak övülmüştür.

Özbek Türkçesinde kadın için (xotin) خاتین, (ayol) عيال kelimeleri kullanılırken Özbek atasözlerinde *xotin* kelimesi daha sık kullanıldığı görülür (Öz Özcan, 2009). Afganistan Özbekleri Orta Asya bölgesinde olduğu için Anadolu Türkçesi edebiyatıyla kültürel yönden benzerlik taşımaktadır. İki ülke arasında sadece lehçe özellikleri açısından farklılık mevcuttur.

2.1. Kadınlarla İlgili Atasözleri

Kadın, toplumun esaslı olan ailenin temel yapı taşlarından biridir. Bu hususta Afganistan Özbeklerinin kadınla ilgili atasözleri, kadınlara verilen değeri ve onlarla ilgili inanç gelenek ve görenekleri aktarması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Özbek atasözlerinde kadın için "hâtin" ve "'ayâl" kalimeleri kullanırken, atasözlerinde "hâtin" kelimesi, daha fazla geçmektedir. Genelde Türkler toplumunda kadına verilen değer, Özbek atasözlerinde de yansımıştır. Özbek toplumunda özellikle kadının zeki ve akıllı olmasına önem ve değer verildiği, atasözüne şöyle yansımıştır: '*ayâlning husni pardazda emes, 'aqlidadir*, "kadının güzelliği süslü olmakta değil, akıllı olmaktır". Kadın ne kadar kendini süslenirse, akıllı ve zekası olmadığı halde kocasının önünde değerli olamaz (Maqsudi,2018). Afganistan Özbek Türkleri konuşma sırasında çoğunlukla "'ayâl" kelimesini fazla dile getirirler. Ayal onların nezdinde kadına büyük saygı ve hürmeti göstermektedir.

Kadınla ilgili Özbek atasözlerinde kadının sosyal hayattaki değeri vurgulanarak, kadınsız evin durumu, çeşitli benzetme ve ilgilerle verilmiştir. Kadınla ilgili Özbek atasözlerinin bir kısmında hayat, uzun bir yol olarak düşünülmüş, bu yolda sıkılmadan yürüyebilmek için bir arkadaşına ihtiyaç duyulduğu fikri verilerek, eş olan kadın, hayat arkadaşı olarak tanımlanmış ve erkeklerle eşit görülmüştür. (Öz Özcan, 2009)

1. خاتین مالی شاه لیک کیلتیرمس.

hâtin mli şâhlik keltirmas (Hassas, 1392)

(Kadının mülk ve parası eşini zengin yapmaz.)

Bu atasözü, bir erkeğin eşinin varlığına güvenmemesi gerektiğini anlatmaktadır. Ailenin geçimini sağlayan kişi denince akla baba gelmektedir. Bundan dolayı bir erkek eşinin mal varlığına değil kendine güvenerek iş yapmalıdır. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

2. عقلمدار بولسه ييگيت نينگ خاتىنى، يخشىلىك ده چىقرىيگيت نينگ آتىنى.

Akildār bolsa yigitning hātini, yahşilikda çiqarir yigitning ātini (Maqsudi, 2018).

(Akıllı olsa yiğidin hanımı, iyiliğe çıkarır yiğidin adını.)

Bu atasözünde bir kocanın toplum içinde yücelmesinin karısına bağlı olduğu anlatılmaktadır. Ailede kadının akıllı olması kocanın toplum içinde değer kazanmasına etki etmektedir. Bu durum kocanın kılık ve kıyafetinin düzgün ve temiz olmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca kadının mahareti ve başarısı böylece anlaşılabilir olur. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

3. خاتىن آلسنگ كوريب آل، آت آلسنگ مينيب آل.

Hātun ālsang kurip āl, āt olsang minip āl (Maqsudi, 2018).

(Kadın alsan gör da al, at alsan binde al.)

“At alırsan taydan al, kız alırsan soydan al.” (Yurtbaşı, 2014).

Bu atasözü evlenmeden önce kızın huyu, davranışları, güzelliği ve becerilerinin araştırılması gerektiğini anlatan bir atasözüdür. İyi huylu birisiyle yapılan evlilikte mutlu bir ömür birlikteliğin olabileceği vurgulanmaktadır. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır. Özbek atasözünde evleneceği kızı gördükten ve beğendikten sonra evlenmek gerektiği anlatılmaktadır. Türk atasözünde ise bir kişinin büyüdüğünde iyi veya kötü karakterli olacağı küçüklüğünde yaptığı davranış ve hareketlerden belli olduğu anlatılmaktadır. Bundan dolayı evleneceği kızın iyi bir ailede büyüdüğüne ve soylu olmasına dikkat edilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

4. خاتين سيز اوتيش خطا، باله سيز اوتيش جفا.

***Hātīn siz utiṣ hato, bala siz utiṣ cafā* (Hassas, 2013)**

(Kadınsız yaşamak hata, evlatsız yaşamak cefadır.)

“Kadınsız ev olmaz.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözlerinde ailede kadının önemi anlatılmaktadır. Ailede mutluluğu anne sağlar. Evin kadını becerikli ve iyi huylu olursa yuva yaşanılabilir bir yer olur. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır. Özbek atasözünde evlenmeden ve çocuk sahibi olmadan bu dünyadan geçmenin bir hata ve zulüm olduğu anlatırken, Türk atasözünde kadınsız evde mutluluk havasının olamayacağı anlatılmaktadır.

Özbek atasözlerinde kadınlar yalnızca iyi yönleriyle ele alınmamıştır. Kadınların kötü özelliklerine vurgu yapan atasözleri de mevcuttur. Aşağıda kadınların bu özelliğini konu edinen örnekler yer almaktadır:

5. كلته ايشك ايپنى اوزر، يمان خاتين يورتنى بوزر.

***Kelte eşek ipni üzer, yāmān hātīn yurtni buzār* (Maqsudi, 2018).**

(Kısa eşek ipini koparır, kötü kadın yurdunu bozar.)

Bu atasözünde kötü huylu kadınların olumsuz davranışları yüzünden ailenin yıkıla bileceğini atılmaktadır. Becerikli ve akıllı kadınlar yoksulluk içinde bile olsalar evine çeki düzen verir, temiz tutar; aile bireylerine karşı samimi ve şefkatli davranışıyla yuvasını mutlulukla doldururlar. Huysuz, beceriksiz ve düzensiz kadınlar ise bolluk içinde olsalar bile ailedeki huzuru kaçırlar. Bundan dolayı aile perişan olur ve sonunda yıkılır. Bu durum sadece bir aileyi değil akrabaları da etkileyerek daha büyük sonuçlara neden olabilmektedir. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

6. **يمان خاتين آش كيستی نيمه، باش كيستی نيمه.**

Yāmān hātīn aš kesti nima, bāš kesti nima (Hassas, 2013).

(Yaman kadın ekmek mi kesti, baş mı kesti belli olmaz.)

Bu atasözünde beceriksiz kadınların yanlış tutumları ve davranışları eleştirilmektedir. Bazı yeteneksiz ve beceriksiz kadınların ne yaptığının belli olmadığı anlatılmaktadır. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

7. **يمان خاتين اوى بوزر، يمان ايركك توى بوزر.**

Yāmān hotin uy buzar, yamon erkek tuy buzar (Maqsudi, 2018).

(Kötü kadın ev bozar, kötü erkek düğün bozar.)

Bu Özbek atasözünde, kötü erkeğin düğün bozduğu, kötü kadının ise kendi yuvasını dağıttığı anlatılmaktadır. Aile içindeki huzur ve mutluluk çoğu zaman kadının becerisine bağlıdır. Bundan dolayı her türlü durumlarda aklını kullanarak bir yol izleyen kadının hem kendisinin hem ailesinin mutlu olduğu görülür. Akılsız kadının ise kötü davranışları, düzensizlikleri ve beceriksizlikleri yüzünden kendi ailesini yıktığı eleştirilmektedir. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

2.2. Anne İle İlgili Atasözleri

Anneler, beşeriyet tarihinde ve yaşamında her zaman yüksek bir değere sahip olmuştur. Her bir halkın anne ile ilgili dinî ve edebî eserlerinde okunacak ve işitilecek öğütler ve öğretiler vardır. Günahkâr bir kişinin Peygamberimize gelip pişmanlığını belli ettiği ve: Allah'ın günahlarımı çabuk affetmesi için nasıl bir yol izleyeyim? Allah Resulü sordu: Anne babandan hangisi hayatta? Cevap verdi: Babam. Dedi ki: Ona hizmet et. Suçlu gittikten sonra Allah Resulü (s.a.v.) ashabına şöyle buyurdu: "Bu adamın bir annesi olup da ona hizmet etse, günahları çabuk bağışlanırdı."

Hayatta gerçek olan annenin sevgi, merhamet ve fedakarlığıdır. Eğer annenin buyruklarını yerine getirip düzgün bir cevapla karşılamazsak Allah nezdinde büyük bir yanlışlığa uğramış oluruz, Aynur Öz Özcan kadınlarla ilgili atasözleri kitabında şunları

demiş, Anne Türk toplumunda kutsal sayılan değerlerden biridir. Anne insanlığın soyunun devamı için önemli olduğu gibi ailenin temeli için de önemlidir. Anne kelimesi Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde annelik anlamının dışında kullanıldığı kelime gruplarında 'esas" anlamına da karşılık gelmektedir. Özbek Türkçesinde kelime gruplarında ana kavramı zaman zaman baş sözüyle (baş bina gibi) verilse de “ana til”, “ana vatan” ve “ana yer” gibi yapılarda ana kelimesi kullanılmaktadır (Öz Özcan, 2009). Anne, uygun davranışıyla çocuğu kibarca yetiştirir. Bu nedenle annenin söz ve davranışlarında dikkatsizliği, çocuklarının onun yolundan gitmesine neden olur; çünkü annenin olumlu ya da olumsuz her hareketi onun kişiliğini ve geleceğini etkiler. Bir çocukta doğru yetiştirilme ve istenilen özelliklerin geliştirilmesi ancak doğru bir bilimsel ve uygulamalı hareket ışığında mümkündür ve anne-babalar bunu iyi öğrenmelidir. İslam Peygamberi, çocuklarına hürmet etmiş ve onlara edep öğretmeyi anne babanın görevlerinden biri saymış ve "Çocuklarınıza hürmet ediniz ve onlara güzel ahlâk ile muamele ediniz" buyurmuştur.

Anne Allah'ın yarattığı ve çocuklarına verdiği en büyük nimettir. Bu hayatta kimse onun yerini alamaz. Peygamber efendimiz Hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır ki: Cennet annelerin ayakları altındadır şu bir gerçektir ki, onların ayaklarının altında ve mübarek ayaklarının toprağında saadet ve cenneti aramanız ve mukaddesatlarını yakın tutmanız, bunun büyüklüğünün ve evlâtların şuurunun büyüklüğü içindir. Yüce Allah'ın kutsallığına ve Allah'ın rızasına. Ve annelerin rızasını arayın." .Annelik Özbek toplumunda kutsal kabul edilen değerlerden sayılmaktadır. Anne ailenin temelidir ve insan neslinin devamı için çok önemlidir.

Kadının aile ve toplum içindeki sosyal statüsünün güçlendirilmesi, onun “anne” kimliğiyle yakından ilişkilidir. Özbek atasözlerinde annelik her zaman en değerli konulardan biri olmuştur ve anne Tanrı ile paralel olarak ifade edilir: “Anne mutlu, Allah mutlu”. Benzer bir atasözünde anne, baba ve Tanrı arasında paralel bir ilişki kurulur: “Annesini tanımayan bir ata, tanrısını bilmiyordu. ”Ana-babasını tanımayan, Allah'ını bilmez.” (Öz Özcan, 2009).İnsanın Yaradan'a duyduğu sevgi ve saygının, öncelikle çocukların doğmasına vesile olan anne ve babalarda tezahür ettiği bilinmektedir.

1. جنت آنه لر اياغى آستيده.

Cannat ānalar ayāg'ı āstida dir (Hassas, 2013).

(Cennet anneler ayağı altındadır.)

“Cennet anaların ayağı altında.” (Aydın,1972).

Bu atasözü aslında Peygamber Efendimizin sözüne dayanmaktadır. Burada bir evladın anneye hürmette kusur etmemekle yükümlü olduğu ve onun hayır duasını almanın önemi vurgulanmaktadır. Bunun nedeni bir annenin çocuğunu yetiştirirken çektiği zorluklar ve yaptığı fedakârlıklara dayanmaktadır. Bir çocuk için annenin yeri her zaman ayrıdır. Onun yerini hiç kimse alamaz ve anne her zaman çocuklarının iyiliği için büyük emek sarf eder. Dolayısıyla bir kimsenin cennete girebilmesi annenin rızasına, memnuniyetine bağlıdır. Bu atasözlerinde hem söyleniş hem de anlam açısından herhangi bir farklılık görülmemektedir.

2. آنه عالم فخرى دير.

Āna ālam fahri dir (Maqsudi, 2018).

(Ana dünyanın gururudur.)

“Anneler, dünyanın en kutsal varlığıdır.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözleri bir çocuk için annenin ne kadar değerli olduğunu anlatan bir atasözüdür. Anne, çocuğu dokuz ay karnında taşıyıp dünyaya getiren kişidir. Her ne kadar anne ve babanın çocuk yetiştirmede sorumlulukları aynı olsa da annenin çocuğu için yaptığı fedakârlığı babaya göre fazladır. Çocuk doğumundan itibaren annenin sıcaklığına, sevgisine ve bakımına ihtiyaç duyar. Anneler de çocuğuna bakar ve tüm ihtiyaçlarını karşılar. Böylelikle anne çocuk arasında biyolojik ve ruhsal ilişki devam eder. Dolayısıyla bir çocuk için annenin yeri ayrıdır. Özbek atasözünde anne evrenin gururu olarak anlatılırken Türkçe atasözünde anne dünyadaki en kutsal varlık olarak anlatılmaktadır. Sonuç olarak bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam olarak birbirine çok benzemektedir.

3. آنه سینی انجیتگن، دانه سیگه زار بولر.

Ānasini injitgan tānasiga zor bular (Hassas, 2013).

(Anasını inciten varlığına muhtaç olur.)

“*Ana hakkı, Tanrı hakkı.*” (Aksoy,1998).

Bu atasözlerinde çocukların kendilerini dünyaya getiren, sevgi ve şefkatle büyüten annelerine iyi muamele etmesi; saygı ve nezaket göstermesi gerektiği anlatılmaktadır. Burada annenin değerinden, çocukları üzerindeki haklarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu atasözleri biçim açısından farklı olsa da anlam olarak birbirine yakındır. Özbek atasözünde çocukların annelerini incitecek veya kalbini kıracak davranışlarda bulunmamaları gerektiği anlatılmaktadır. Annenin değerini bilmeyenlerin annesi dünyadan göç edince pişman olacakları, isteseler de onu geri getiremeyecekleri ifade edilmektedir. Türk atasözünde ise evlatları için her türlü fedakârlığı yapan annelerin Tanrı kadar kutsal olduğu ifade edilerek annenin kendileri için yaptığı fedakârlığın karşılığını ödemenin güç olduğu anlatılmaktadır.

4. آنه سینی کوریب، قیزی نی آل.

Ānasini kurip, kızını āl (Hassas, 2013).

(Anasına bak, kızını al.)

“*Annesine bak, kızını al.*”(Oy,1972).

Günümüzde kullanımına sıkça rastladığımız bu atasözleri hem söyleniş hem de anlam itibariyle aynıdır. Söz konusu atasözleri genellikle evlenme çağındaki gençlerin eş seçiminde bir ipucu niteliğinde söylenmektedir. Kız çocuğu annesinin birçok huyunu doğuştan alır ve anne eğitimiyle büyür. Bu sebeple kız çocuğu beceri ve karakter açısından annesine benzetilir. Gelin adayının niteliklerini öğrenmek isteyenlerin önce onun annesinin eğitimi, huyu gibi özelliklerine bakmanın doğru olacağını vurgulamaktadır.

5. آنه گه قیل، باله دن کور.

Āga kil, bala dan kur (Hassas, 2013).

(Anneye yaptığın her şeyi, evlattan görürsün.)

“*Ana baba bedduasını alan onmaz.*” (Aydın, 2001).

Bu atasözleri anne babayı rencide eden, üzen ve onların bedduasını alan evlatların sonunun iyi olmayacağını anlatan bir atasözüdür. Özbek atasözünde kişinin annesine yaptıkları kötülüğün cezasız kalmayacağı, aynısını kendi evlatlarından göreceği belirtilmektedir. Türk atasözünde ise annenin yanına baba da eklenmiş olup onlara yapılan kötülüğün karşılığında bedduasını alacağı ve mutlaka cezasını çekeceği belirtilmektedir. Dolayısıyla böyle bir evladın başı beladan kurtulmayacağı anlatılmaktadır. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle benzetilmektedir.

6. *آنه مهري مهر لرنينگ آنه سي دير.*

Āna mehri mehirlarning ānasidir (Hassas, 2013).

(Anne şefkati şefkatlerin kaynağıdır.)

“*Ana sevgisi bütün sevgilerin kaynağıdır.*” (Tülbentçi, 1977).

Bu atasözü annelerin sevgi ve merhametinin sonsuz olduğunu anlatan bir atasözüdür. Annenin çocuğuna gösterdiği merhameti başka kimse gösteremez. İki arasındaki bağlılık bu merhamet ve sevgi ile kurulur. Dolayısıyla çocuk sevgiyi annesinden öğrenir. Sevgi güzel olan her şeyin kaynağıdır. Bir çocuk dostluk, fedakârlık, şefkat, vefa, yardımlaşma ve dayanışma gibi birçok özelliği sevgi sayesinde öğrenir. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzetmekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır. Anne, Özbek atasözünde şefkat kaynağı; Türk atasözünde de bütün sevgilerin kaynağı olarak ifade edilmiştir.

7. *آنه مهري دينگيز بولر، آته مهري دريا.*

Āna mehri dengiz bolar, ātamehri derya (Hassas, 2013).

(Anne sevgisi deniz, baba sevgisi nehir.)

“*Ana över, baba sever.*” (Tülbentçi, 1977).

Bu atasözlerinde anne ve babanın evlatlarına karşı duyduğu sevginin bir mukayesesi yapılmıştır. Annenin sevgisi babaya göre daha baskın olduğu için Özbek atasözünde anne

sevgisi denize, baba sevgisi ise nehre benzetilmiştir. Türk atasözünde annenin çocuklarını hem sevdiği hem övdüğü, babanın ise sevgisini göstermeyerek içinden sevdiği anlatılmaktadır. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam olarak birbirine benzemektedir.

8. **آنه مهري آلتين بولر، خاله مهري كوش.**

***Ānamehri āltin bular, hālamehri gomuş* (Hassas, 2013).**

(Anne sevgisi altın olur, teyze sevgisi gümüş.)

“Teyze ananın yarısıdır.” (Tūlbentçi, 1977).

Bu atasözlerinde teyzenin yeğenlerini annesi gibi sevdiği anlatılmaktadır. Annenin kız kardeşi olan teyze, anne kadar kıymetli ve fedakârdır. Yeğenleriyle yakından ilgilenir, onlara büyük sevgi gösterir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle benzemektedir. Özbek atasözünde annenin sevgi ve şefkati altına benzetilirken, teyzenin sevgisi altın kadar kıymetli olan gümüşe benzetilmektedir. Türk atasözünde ise herhangi bir benzetmeye yer verilmemiş olup teyzenin anne gibi sevecen olduğu ifade edilmektedir.

2.3. Kız Çocukla İlgili Atasözleri

Özbek Türklerinde kız çocuğunun ailedeki yeri ayrıdır. Ailede bir kız çocuğu sevgiyle büyütülür ve ailenin konuğu olarak kabul edilir. Kız çocuğunun eğitimi, namusu, ahlâkı, korunması ve evliliği anne babalar için büyük sorumluluktur. Atasözlerinde kız çocuğunun sosyal hayattaki yeri ve önemi önemli yer tutmaktadır. Kızın olumlu özellikleri olarak cilvesi, nazı, ağırlığı, akıllılığı yanında olumsuz özellikleri olarak şımarıklığı, tembelliği, yüz ifadesi yönüyle de atasözlerinde yer alır. Özbek Türklerinde kızların akıllı ve terbiyeli yetiştirilmesi, ailenin şeref ve namusu görülmeleri açısından çok sayıda atasözü mevcuttur ve aynı şekilde Türkiye Türkçesinde de benzerleri bulunmaktadır:

1. **آنه باققن قيز باش بولر، آته باققن قيز ياش بولر.**

***Āna bākgan kiz bāş bular, ota bākgan kiz yāş bular* (Hassas, 2013).**

(Anası yetiştiren kız baş olur, babası yetiştiren kız çocuk kalır.)

“Anadan gören, sergen düzer; babadan gören, saban düzer.”(Albayrak, 2009).

Bu atasözlerinde bir kızın sahip olması gereken becerileri annesinden öğrenmesi gerektiği anlatılmaktadır. Kız çocuğu ailedeki rolünü, durumunu ve görevini ancak annesinden en iyi şekilde öğrenebilir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle benzemektedir. Özbek atasözünde kızların kadınlara has becerileri öğrenme konusunda anneye duyulan ihtiyacın babaya duyulan ihtiyaçtan fazla olduğu ifade edilmektedir. Türk atasözünde ise kız çocuğu kadınların yapması gereken dikiş, biçki ve ev işleri gibi şeyleri annesinden; erkek çocuğu da erkeklerin yapması gereken konuk ağırlama gibi şeyleri babasından öğreneceği anlatılmaktadır. Şayet anne ve baba bunları bilmiyorsa çocuktan da böyle şeyler beklenmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

2. **آنه سی باققن قیز، آی بیلن اوریشر.**

***Ānasi bak gan kiz, āy bilan urişar* (Hassas, 2013).**

(Annesi yetiştiren kız, ay ile savaşıır.)

“Annesine göre danası olur.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözlerinde bir çocuğun topluma kazandırılmasında anne etkisinin büyük olduğu anlatılmaktadır. Anne çocuğu karnında taşır ve dünyaya getirir. Dolayısıyla çocuk annesinin birçok karakter özelliğini doğuştan almış olur. Daha sonra annesi tarafından yetiştirilir ve eğitilir. Bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birbirinden farklılık göstermektedir. Özbek atasözünde annenin yetiştirdiği kız çocuğunun her koşulda başarılı olacağı anlatılmaktadır. Türk atasözünde ise annenin eğitimi, zekâsı, olumlu olumsuz bütün karakter özelliklerinin kızında da mutlaka bulunacağı ifade edilmektedir.

3. **آنه سی مخته گن قیز، آلاوگه توشر.**

***Ānasi maktagan kiz, alovga tuşar* (Hassas, 2013).**

(Annesinin övdüğü kız, ateşe düşer.)

“Ana kız taht kurmuş, baht kuramamış.”(Aksoy, 1998).

Bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birbirinden farklıdır. Özbek atasözü, bir annenin kızının marifetli, akıllı olmasına rağmen onu övmemesi gerektiğini anlatmaktadır. Kızını överek nazar edeceğini ve bunun sonucunda kızın kötü bir kocaya varacağını; bunun sonucunda mutsuz bir hayatının olacağını anlatmaktadır. Türk atasözünde ise ailenin maddi imkânları sayesinde kızı evlenene kadar ona iyi bir yaşama düzeni sağlayabileceği anlatılmaktadır. Ancak evlendikten sonra kızlarının mutlu olmasını ailesi değil kocasının sağladığı ifade edilmektedir. Bundan dolayı kocası geçimsiz olan bir kadının kendi ne kadar varlıklı olursa olsun mutlu olamayacağı vurgulanmaktadır.

4. قىزىم بار دىب كىرىلمە، اصل خىلىتى بولمىسە.

Kızım bārdep kerilma, asil hislati bulmasa. (Maqsudi, 2018).

(Kızım var diye övünme, iyi karakteri olmazsa.)

“İyi evladım var deme, el koynuna girmeyince.” (Acar, 2019).

Bu atasözlerinde çocuklara küçük yaştan itibaren iyi eğitim vermenin ve iyi davranış özellikleri kazandırmanın önemi anlatılmaktadır. Bir evlat kendi anne babası gözünde her zaman iyi birisidir. Ancak onun iyi olup olmadığını kişinin kendi karakter özellikleri yanında bir toplumun ya da yaşadığı bir durum karşısında sergilediği davranışı belirlemektedir. Bu atasözleri anlam olarak benzemekle birlikte biçim olarak farklılık arz etmektedir. Özbek atasözünde kız çocuğunun tutum ve davranışlarının iyi olması gerektiğini anlatılırken, Türk atasözünde hem erkek hem kız çocuğunun iyi huylu, ahlâk sahibi olması gerektiği anlatılmaktadır.

5. قىزىمە گە اوخىش اوغىل تىغە گە.

Kız ammaga uhşar, ogiltagaga (Maqsudi, 2018).

(Kız halaya çeker, oğlan dayıya.)

“Kız halaya, oğlan dayıya çeker.” (Aydıncal, 2001).

Günümüzde sıkça kullanılan bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birebir aynıdır. Türk geleneğinde kız çocuğu hem fiziksel hem davranışsal olarak halaya

benzetilmektedir. Aynı şekilde oğlan da aynı genleri taşıdığı için dayısına benzetilir. Bu atasözü bir batıl inanç niteliği taşımaktadır. Diğer atasözlerinden farklı olarak bu atasözlerinde geçen durum bilimsel bir temele dayanmadığı için her zaman aynı şekilde gerçekleşmeyebilir.

6. قیز حسنى، يوره گیده

Qiz husnu, yuragida (Maqsudi, 2018).

(Kız güzelliği, kalbindedir.)

“Kızın güzelliğine kapılma, huya bak.” (Acaroğlu, 2005).

Bu atasözlerinde evlenme çağındaki kız çocuğunun dış güzelliğine değil iç güzelliğine bakmak gerektiği anlatılmaktadır. Genel olarak insanın dış görünümüne özen göstermesi doğrudur. Ancak bir kızın dış güzelliği ile birlikte güzel ahlaklı ve dürüst olması ailenin sadedi için gereklidir. Çünkü huyu güzel insanla sağlam aile ve dostluklar kurulabilir. Bu atasözleri anlam olarak birbirine çok benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır. Özbek atasözünde bir kızın fiziki güzelliği değil iç güzelliğinin önemli olduğu belirtilmektedir. Türk atasözünde ise kızın huy güzelliğinin gerçek güzellik olduğu; dolayısıyla dış güzelliğine kapılmamak gerektiği ifade edilmektedir.

7. چيرايلى قيزنينگ نازى بار.

Çirayli kizning nāzi bor (Maqsidi, 2018).

(Güzel kızın nazı olur.)

“Her güzelin bir huyu vardır.” (Gerçek, 1939).

Bu atasözlerinde genel olarak iyi bir şeyin ya da güzel bir insanın ufak da olsa mutlaka bir kusurunun olduğu anlatılmaktadır. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte söyleniş itibariyle biraz farklılık göstermektedir. Özbek atasözünde güzel kızın cilveli, nazlı olması yanında mutlaka beğenilmeyen bir yanının olduğu anlatılmaktadır. Türk atasözünde ise sadece güzel kızın değil güzel olan herkesin ve her şeyin bir kusurunun olduğu dile getirilmektedir.

8. آنه باققن قيز كون كورر، آته باققن قيز كونداش.

***Ānabokkan kiz kün korar, ota bākkan kiz kundeş* (Hassas, 2013).**

(Anası bakan kız, gün görür; babası bakan kız, kuma.)

“Anası bakan kız bahtlı olur, babası bakan kız kuma olur.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birbirine benzemektedir. Burada anne ve babanın özellikle kız çocuğu yetiştirme konusunda farklı sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Kız çocuğu yetiştirme konusunda annenin etkisi büyüktür. Anne kızını küçük yaştan itibaren iyi yetiştirir, kadının ailedeki sorumluluklarını öğretir. Babanın da evlat, özellikle kız çocukları yetiştirme konusunda yeri ayrıdır. Fakat bu görevin bir anne tarafından yapılmasının daha doğru ve verimli olacağı vurgulanmaktadır.

9. ایرینگن قيز ایردن قالر.

***Eringan kiz erdan qālar* (Maqsudi, 2018).**

(Üşenen kız kocasız kalır.)

“Üşenen kızın oğlu kızı olmamış.” (Aksoy, 1998).

Bu atasözlerinde tembelliğin olumsuz etkileri anlatılmaktadır. Tembel ve gamsız insanların kolay bir işi yapmaları da güçtür. İnsan bir şey elde etmek istiyorsa emek vermeli, gayret göstermelidir. Bir aile kurmak bile verdiği emek sonucunda gerçekleşir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle birbirine benzemektedir. Özbek atasözünde tembel bir kızın bu huyu yüzünden kocasız kalabileceği anlatılmaktadır. Türk atasözünde ise üşenen kızın evlenmek için çaba göstermediğinden dolayı bir aile kurup çoluk çocuk sahibi olamayacağı ifade edilmektedir.

10. آنه كورگن قيز اويى اوخستر، يتيمچه قيز اويناش نى.

***Āna korgan kiz uy uhşatar, yatimça qiz uynaş uhşatar* (Hassas, 2013).**

(Analı büyüyen kız ev kurar, anasız büyüyen kız oynaş bulur.)

“Analı kızın akli büyür, anasız kızın sözü.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözleri kız çocuğunun eğitimi konusunda annenin önemi ve onun yerini başka kimsenin alamayacağını anlatmaktadır. Anne evlatlarıyla küçük yaştan itibaren ilgilenir ve onların eğitimini üstlenir. Bir anne kadının sahip olması gereken tüm becerileri kızına öğretir. Annesiz büyüyen kız çocukları ise her şeyi kendileri öğrenmek zorundadır. Yol gösteren annesi olmayan öksüz kızların bazı hatalar yapabileceği kaçınılmazdır. Bu atasözleri anlam itibariyle birbirine benzemekle birlikte söyleniş itibariyle birbirinden farklıdır. Özbek atasözünde anne eğitimi almış kız çocuklarının hayatta daha başarılı olabileceği ifade edilirken, annesiz büyüyen kızların kendilerini toplum nezdinde zor duruma düşürebileceği ifade edilmektedir. Türk atasözünde ise anne eğitimi almış kızın akıllı olduğu anlatılırken, anne eğitiminden mahrum kalmış kızın yaptığı yanlış davranışları sonucunda çeşitli dedikodulara konu olacağı anlatılmaktadır.

11. **باى قىزى بايگه توشسه يخشى دىر، غريب قىزى غمخارگه.**

***Bāy kızı bāyga tuşar, garip kızı gamhorga tuşar* (Hassas, 2013).**

(Zengin kızı zengine, fakir kızı fakire düşerse iyidir.)

“Kendinden küçükken kız al, kendinden büyüğe kız verme.” (Gerçek, 1939).

Bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birbirinden farklıdır. Zengin kızının zengin aileye; fakir kızının fakir bir aileye gelin gitmesini anlatan Özbek atasözü, aynı sosyal statüye sahip insanların evlilik yapmalarını öğütlemektedir. Türk atasözünde ise damat ailesinin her konuda kız ailesinden üstün olmasının doğru olacağı anlatılmaktadır. Eve gelen gelinin eşine ve onun ailesine karşı saygılı olması beklenmektedir. Aynı şekilde damat ailesinin her konuda gelin ailesinden üstün olması durumunda gelinin övüneceği, eşinin ailesine karşı hürmet duyacağı ifade edilmektedir.

12. **قىز جىمالى بولسىه يخشى، او غىل ده كمال بولسىه يخشى.**

***Kız jamâli bolsa yahşi, ugilda kemal bulsa yahşi* (Hassas, 2013).**

(Kız cemali olsa iyi, oğul kemali olsa iyidir.)

“Er kemali ile, avrat cemali ile anılır.” (Aydıncal, 2001).

Bu atasözleri hem anlam hem söyleniş itibariyle birbirine çok benzemektedir. Bu atasözlerinde kız ve oğlanın sahip olması gereken nitelikler anlatılmaktadır. Kız çocuğunun fiziki olarak güzel olmasının yanında huyunun da güzel olması gerektiği ifade edilmektedir. Oğlanın ise bilgi ve erdem bakımından olgun, yetenekli olması gerektiği anlatılmaktadır.

13. قيز نى آنه سى تيسين، او غيل آته سى.

Kizni ānasi teysin, ugilotasi (Maqsudi, 2018).

(Kıza anası, oğlana babası terbiye vermelidir.)

“Kız anadan görmeye öğüt almaz, oğlan babadan görmeye sofraya sermez.”
(Yurtbaşı,2014).

Bu atasözlerinde kız çocukları kadınların yapması gereken şeyleri annesinden, erkek çocukları da erkeklerin yapması gereken şeyleri babasından öğrenmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla anne babada bu konuda üzerine düşen vazifeyi yerine getirmeleri gerekir. Eğer anne baba bunları bilmezse çocuktan böyle şeylerin beklenmemesi gerektiği de anlatılmaktadır. Ve ya babalarından gördükleri kadar evine sahip çıkarlar her ne kadar babası kızını evin koruması ve düzeni olmasına çaba gösterdiyse o kadar yuvasına sahip çıkmasını öğrenir. . Babasından görmeyen bir çocuk ilerleyen zamanlarda bir yuva kuramaz veya yuvayı geçindirme konusunda zorluklara uğrar. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğlan babadan görmeyince sofraya çekmez atasözünün kısaca anlamı bu şekildedir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle aynıdır.

14. آرقاغینی کوریب بیزینی آل، آنه سینی کوریب قیرینی آل.

Ārkogini kurip bezini ol, ānasini kurip kızını ol (Maqsudi,2018).

(İpini görüp bezini al, annesini görüp kızını al.)

“Annesine bak kızını al, kenarına bak bezini al.” (Aksoy, 1998).

Bu atasözünde aile kurmak isteyen birinin eş seçimine dikkat etmesi gerektiği tavsiye edilmektedir. Bir kız gerek soyaçekim gerekse anasının verdiği eğitim sonucunda

en çok annesine benzer. Bundan dolayı nasıl bir kumaşın kenarına bakıp her yerini görmüş oluyorsak, bir kızın annesinin niteliklerine bakarak kızını ona benzetebiliriz. Dolayısıyla evlenmeden önce kız seçimine özen gösterilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Aynı anlamı taşıyan bu atasözlerinin biçim özellikleri bakımından da hemen hemen aynı olduğu söylenebilir.

15. هوليققن قيز ھوملگه توشر.

***Holikgan kiz humalga tuşar* (Hassas, 2013).**

(Acele eden kıza, kötü biri nasip olur.)

“İven (acele eden) kız ere varmaz, eve varsa da baht bulmaz.”(Aksoy, 1998).

Bu atasözündedir iş yaparken acele etmenin olumsuz ve kötü sonuçlanacağı anlatılmaktadır. Özellikle yuva kurmak gibi önemli konularda aceleci davranmamak gerektiği tavsiye edilmektedir. Özbek Türkçesinde verilen atasözünde evlenmek için acele eden kızın hayırsız birine denk geleceği, bundan dolayı kızın mutsuz olabileceği vurgulanmaktadır. Türkiye Türkçesinde de evlenmeyi çok isteyen, sabırsızlanan birinin evlenmesinin zor olacağı, evlense bile mutlu olmanın imkânsız olduğu anlatılmaktadır. Dolayısıyla farklı biçim özelliğine sahip olan bu iki lehçedeki atasözlerinin benzer anlam taşıdığı görülmektedir.

16. قررى قيز يسنگينچه، توى اوتر.

***Qarri kiz yasanginça tuy utar* (Hassas, 2013).**

(Evde kalmış kız süsleninceye kadar düğün biter.)

“Kel düzelinceye dek, düğün bozulacak.”(Gerçek, 1939).

Yukarıda verilen atasözlerinde bir insanın doğuştan gelen karakter özelliklerini kişi ne yaparsa yapsın değiştirmenin mümkün olmadığı anlatılmaktadır. Bu anlam iki lehçede farklı biçim özellikleri kullanılarak ifade edilmektedir. Özbek Türkçesinde evde kalmış bir kızın ne kadar süslenirse süslensin gençliğindeki güzelliğinin geri gelmeyeceği ve artık evlenemeyeceği anlatılırken, Türkiye Türkçesinde kel birinin ne yaparsa yapsın saçlarının eskisi gibi gür olmayacağı anlatılmaktadır. Her iki lehçedeki atasözü kelime

kullanımı bakımından farklılık gösterse de, anlam bakımından benzer olduğu söylenebilir.

17. اوى قىزى پلخمان تاشى، اوينب آتمه اويلب آت.

Ev kızı palahmon toşi, oynap ātma, āylap āt (Maqsudi, 2018).

(Evlenecek kız mancınık taşı gibidir, fırlatmadan önce iyice düşünülmeli.)

“Kız dediğin, kapı şak şakası; gelen çalar, giden çalar.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözleri hem söyleniş hem anlam itibariyle birbirinden farklılık göstermektedir. Özbek atasözünde anne babaların kızlarını evlendirirken çok dikkatli olması ve damat adayının tüm niteliklerini araştırması gerektiği anlatılmaktadır. Aksi takdirde bu yolun geri dönüşünün olmadığını savaşta fırlatılmış mancınık taşı örneğiyle göstermiştir. Türk atasözünde ise bir ailenin evlenme çağına gelen kızını istemeye gelenlerin çok olacağından “gelen çalar, giden çalar” ifadesi kullanılmıştır.

18. قىزنى ايركلتسنگ، ايرينگه تىپىر، او غلىنى ايركلتسنگ بور نىنگه تىپىر.

Oglingni erkalatsang, burninga tepar, kızını erkalatsang, eringatepar (Maqsudi, 2018).

(Oğlanı şımartırsan burnuna, kızını şımartırsan namusuna tepir.)

“Oğlunu dövmeyen kesesini döver, kızını dövmeyen dizini döver.” (Yurtbaşı, 2014).

Bu atasözlerinde aile içerisindeki çocuk eğitiminin önemine değinmektedir. Her iki dildeki atasözünde oğlunu ve kızını evde gerektiği gibi yetiştirmeyen, başıboş bırakan, yaptığı hataları hoş gören, onlara gerekli uyarılarda bulunmayan anne babaların daha sonra pişman olacağı ve utanç duyacağı anlatılmaktadır. Özbek atasözünde “şımartmak” fiili kullanılmış olup kişinin oğlu ve kızını tarafından utanç bir duruma düşeceği belirtilirken Türk atasözünde “dövmemek” fiili kullanılmış olup kişinin kendisi pişman olacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle aynıdır.

19. سىمىز قوزىنى گوشتى، عقللى آنه نىنگ قىزى.

Semiz kozunun göştü, akilli ānaning qizi (Maqsudi, 2018).

(Semiz kuzunun eti, akıllı ananın kızı iyi gelir.)

“*Kenarına bak bezini al. Anasına bak kızını al.*” (Tülbentçi, 1977).

Toplumun temelini oluşturan aile evlilik yoluyla kurulmaktadır. Evliliği sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için eş seçimine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu atasözlerinde evleneceği kızı annesinin niteliklerine bakarak seçmenin önemi anlatılmaktadır. Bir evin temizliği, düzeni ve güzelliğini yerine getirebilen akıllı bir kadının kızının da akıllı olacağına inanıldığı için gelin adayının annesinin niteliklerine bakılarak seçilmesi gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu atasözlerinin ikinci ibaresinde bazı biçim farklılıkları olsa da anlamca benzemektedir. Birinci ibaresinde ise Özbek atasözünde semiz kuzunun etinin lezzetli olacağı gibi akıllı bir annenin kızının da akıllı olacağı düşünülmektedir. Türkçe atasözünde bir bezin nasıl kenarına bakıp o kumaşın nasıl olduğunu anlayabiliyorsak bir kızın annesine bakarak kızın tüm niteliklerini anlayabiliriz. Dolayısıyla bu atasözleri söyleniş itibari farklı olsa da anlam itibariyle benzerdir.

20. مجردنى كوزى بيلن قيز آلمه، پياده نى كوزى بيلن آت آلمه.

Mucarradni közü bilan kız olma, piyadani közü bilan āt alma (Maqsudi, 2018).

(Bekâr gözüyle kız alma, yaya gözüyle at alma.)

“*Bekâr gözüyle kız alınmaz.*” (Acaroğlu, 2005).

Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma.

Bu atasözü evleneceği eşi dikkatli seçmesi gerektiğini anlatan bir atasözüdür. Bekâr birisinin evlenme isteği ve heyecanı içinde olduğundan evleneceği kızın hep iyi yanlarını görür kusurlarını göremez. Bundan dolayı sağlıklı karar alamaz. Bu atasözlerinin birinci ibaresi hem anlam hem söyleniş itibariyle aynıdır. İkinci ibaresinde ise Özbekçede “piyadani közü bilan āt alma”; Türkçede “gece gözüyle bez alma” ifadeleri kullanılmıştır. Atı olmayan birinin atın tüm özelliklerini bilmesi mümkün olmadığı gibi gece karanlığında kumaşın özrü belli olmaz. Dolayısıyla insanların hiçbir şeyi incelemeden almamaları vurgulanmaktadır.

21. اويين ساز بيلن، قيز ناز بيلن.

Oyun s̄az bilan, kiz n̄azbilan (Maqsudi, 2018).

(Dans saz ile, kiz naz ile.)

“*Kiz var nazi var, oğul var sözü var.*” (Yurtbaşı, 2014).

Bu atasözünde dünyada mevcut olan her şeyin kendine has özelliklerinin güzellik kattığı anlatılmaktadır. Özbek atasözünde sazsız oyun, eğlence olamayacağı gibi kızın da nazlı olmasının doğal olduğu dile getirilmektedir. Türkçe atasözünde ise kızın doğası gereği nazlı, oğlanın söz sahibi olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu atasözleri anlam olarak birbirine çok benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır.

22. *ينگه سى مختگن قيزنى آليب قاچ.*

Yangasi mahtagan kizni olipk̄aç (Hassas, 2013).

(Yengesi öven kızı, al da kaç.)

“*Annesinin övdüğünü koy da kaç, el övdüğünü al da kaç* (Yurtbaşı, 2014).

Bu atasözünde aile kurmak isteyen gençlerin kız seçiminde nelere dikkat etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Türk toplumunda anne için kendi kızı her zaman iyi ve güzeldir ve bir anne kendi kızının olumsuz özelliklerini hiçbir zaman söylemez. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Özbek atasözünde kızların nitelikleri ve karakter özelliklerini yengesinin bildiği anlatılırken Türkçe atasözünde halkın bildiği anlatılmaktadır.

23. *قيزنى نيمه سى بار، تيموردن تراغى بار.*

Kizni nimasi b̄ar, temurdan tar̄agi b̄ar (Maqsudi, 2018).

(Kızın neyi var, demirden bir tarağı var.)

“*Kel kız teyzesinin saçıyla övünür.*” (Aksoy, 1998).

Bu atasözü, toplumda değeri olmayan kızlar için yaygın olarak kullanılan bir atasözüdür. Özbek atasözünde toplumda değeri olmayan ve görgüsüz kızların demir tarak gibi olmadık şeylerle övünmesi anlatılmaktadır. Türkçe atasözünde ise toplumda değeri olmayan, sıradan ve eğitimsiz kızların yakınlarının başarısıyla övünmeye ve kendine pay

çıkarmaya çalışması anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu atasözleri anlam açısından birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır.

2.4. Gelin ile İlgili Atasözleri

Özbek ve Türk atasözlerinin geleneksel yapısında gelin, kayınvalidesiyle oturur ve hayatın yüklerini ve sorumluluklarını paylaşırlar. Kayınvalide ve gelini arasında iyi bir ilişki bulunan ailelerin, mutluluk ve güvenlik açısından diğerlerine göre daha şanslı oldukları bilinmektedir. Özbek toplumunda ilk gelin genellikle kayınvalidesinin yanında oturur. Bu durum kayınvalidenin sıklıkla gelinle zaman geçirmesini de beraberinde getirir. Bu bağlamda sosyal hayatta oldukça önemli olan kayınvalide-gelin ilişkisi çeşitli yönlerden atasözlerine yansımaktadır. Gelin kelimesi erkek çocuğun eşini belirtmek için kullanılan bir akrabalık unvanıdır ve Özbek atasözlerinde “kelin” olarak geçmektedir (Özcan, 2009).

1. كىلىن يىشىكتە اوغلى بېشىكتە.

Kelin yeşikte, oğlu beşikte (Hassas, 2013).

(Gelin kapıda, oğlu beşikte.)

“Gelin eşikte, oğlan beşikte.” (Aksoy, 1998).

Bu atasözü evlenme çağındaki evladı olan ailelere yönelik söylenmektedir. Aile kurmak için yaşı elverişli olan gençlerin anne babalarına gelin eve gelir gelmez torunu da beşikte saymak ve bebek hazırlıklarına başlamak gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu atasözleri hem anlam hem ifade biçimiyle birbiriyle aynıdır.

2. مخته گن گلین تویده بوزیلر.

Mahtagan kelin toyda buzilar (Maqsudi, 2018).

(Övülen kızın düğünü bozulur.)

“Kızını kız iken övme, gelin iken öv; gelin iken övme, kucağı çocukla. iken öv.” (Yurtbaşı, 2014).

Bu atasözünde gelini gereksiz yere övmenin faydasız olduğu anlatılmaktadır. Özbek atasözünde abartılı bir şekilde övülen kızın gerçek yüzü düğünde ortaya çıkacağı anlatılmaktadır. Dolayısıyla gereksiz yere övmenin bir fayda sağlamayacağı ve asla bozulmayacak olan güzel huyun daha önemli olduğu ifade edilmektedir. Türkçe atasözünde ise kızın evlenip gelin gittikten sonraki hayatına bakarak övülmesinin doğru olacağı anlatılmaktadır. Çünkü bekârlık döneminde bütün kızlar güzeldir. Aile kurduktan ve çocuk sahibi olduktan sonra fiziki güzelliği bozulur ve kızın gerçek huyu ortaya çıkar. Dolayısıyla bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır.

2.5. Yenge ile İlgili Atasözleri

Özbek Türklerinde erkek çocuğun eşi için “kelin” kelimesi kullanılmaktadır. Gelin, ailenin yeni üyesidir ve ev içinde kendi görevleri vardır. Bu görevlerden en önemlisi de soyun devamı olan çocukların eğitimidir. Özbek Türklerinde gelin ile ilgili çok sayıda olumlu atasözü yanında olumsuz atasözleri de kullanılmaktadır.

1. **يىنگە سى مخته گن قىزدن قالما.**

Yangasi mahtagan kizdan kalma (Raci Qalms, 2017).

(Yengesinin övdüğü kızla evlen.)

“Alma soysuzun kızını, sürer anası izini.” (Aksoy, 1998).

Bu atasözünde evlenmek isteyen gençlerin kız seçiminde nelere dikkat etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Özbek atasözünde yengenin görünmesinin olumlu olumsuz bütün niteliklerini iyi bildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir kızla evlenmeden önce yengesinin görüşünü dikkate alarak onun övdüğü kızla evlenmenin doğru olacağı tavsiye edilmektedir. Türkçe atasözünde ise edepsiz, ahlâksız ve utanmaz bir ailede yetişen kızın doğal olarak aynı davranışlara sahip olduğu ifade edilmektedir. Böyle bir kızın evlendikten sonra da bu alışkanlıklarını sergileyeceğinden dolayı aile içinde yaşanabilecek sorunları göz önünde bulundurarak eş seçimine özen göstermek gerektiği tavsiye edilmektedir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da, anlam itibariyle benzemektedir.

2. **چېچە گە قالدینگ كوچه گە قالدینگ.**

Çiçaga kolding, kucağa qolding (Hassas, 1992).

(Yengeye kaldın, karanlık geceye kaldın.)

Bu atasözü yengenin davranışlarını anlatan bir atasözüdür. Genelde öksüz kalan çocukların bakımını yengesi üstlenir. Dolayısıyla yengenin karakter özellikleri önemlidir. Yenge iyi olursa öksüze iyi bakar, değilse de evinde barındırmaz. Bu atasözünde yengenin ne kadar iyi bakarsa baksın anne gibi olamayacağı anlatılmaktadır. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

2.6. Kaynana ile İlgili Atasözleri

Kaynana kelimesinin Özbek Türkçesindeki karşılığı “kaynânâ” şeklindedir. Özbek Türklerinde kaynananın gelinleriyle aynı çatı altında oturma geleneği devam etmektedir. İlk gelin ikinci gelin gelene kadar; ikinci gelin de kayınbiraderi evlenene kadar yani üçüncü gelin gelene kadar kaynana ile beraber oturur. Bundan dolayı kaynana gelin yetiştirmede, torun yetiştirmede büyük rehber özelliği taşımaktadır. Kaynana ile ilgili çok sayıda atasözünün kullanıldığı görülmektedir.

1. **اوغلى شیرین ده قینانه می اچیق .**

Oglu şirin da koynânâ mi açik (Hassas, 2013).

(Oğlu tatlı da kaynana mı acıdır.)

“*Kaynana öcü, oğlu cici.*” (Aksoy, 1998)

Bu atasözünde gelinle kaynana ilişkileri anlatılmaktadır. Aynı çatı altında yaşayan gelin ve kaynananın birbiriyle anlaşamadığı, sürekli kavga halinde olduğu ve bundan dolayı birbirini sevmediği bilinmektedir. Özbek atasözünde gelin kocasını severken evdeki geçimsizliğin sebebi olan kaynanasını sevmediği ifade edilmektedir. Türkçe atasözünde de kaynananın dünyaya getirdiği oğlu gelin tarafından sevilirken, kaynana rahatsızlık veren ve evdeki huzuru kaçıran bir yaratığa benzetilmektedir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle benzerdir.

2. **قینانه کیاونی سیور قیناته کیلی نی سیور.**

Kaynana kiyavini sever, kaynata kelinini sever (Maqsudi, 2018).

(Kaynana damadı sever, kayınbaba gelini sever.)

“Ananın dostu damat, babanın dostu evlat.”(Tülbentçi, 1977).

Bu atasözlerinde kaynananın damadına olan merhamet ve yakınlığı anlatılmaktadır. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklılık gösterse de anlam itibariyle benzemektedir. Özbek atasözünde kız annesinin kızına iyi davranması için damadına yakınlık gösterdiği; kayınbabanın ise oğluna ve ailenin diğer üyelerine iyi davranması ve bakması için gelinine yakınlık gösterdiği anlatılmaktadır. Türkçe atasözünde kaynananın damadını sevdiği anlatılırken, kayınbabanın damadından çok kendi evladını sevdiği ve onun başarılı, güçlü olmasını istediği ifade edilmektedir.

3. قينانه سيز كيلين مسخره سيز كيلين.

Kaynona siz kelin, mashara kelin (Maqsudi, 2018).

(Kaynanasız gelin maskara gelindir.)

“Kaynanasız gelin, tasmamız gelin.”(Albayrak, 2009).

Bu atasözlerinde kaynananın gelini üzerindeki olumlu etkisi anlatılmaktadır. Özbek atasözünde gelinin kaynanaya sahip olması bir üstünlük olarak görülmektedir. Kaynana tecrübelidir ve gelinine ev işlerinde, çocuk yetiştirmede ve önemli kararlar almada danışmanlık yapar. Bundan dolayı kaynanası olan gelin şanslı sayılırken kaynanası olmayan gelin de şanssız sayılmaktadır. Türkçe atasözünde ise kaynanası olmayan gelin tasmamız bir köpek misali onu kontrol eden kaynana olmayınca birçok yanlış yapabileceği anlatılmaktadır. Söz konusu atasözleri biçim olarak farklılık gösterse de anlam bakımından benzediği söylenebilir.

2.7. Üvey Anne ile İlgili Atasözleri

Üvey terimi, öz olmayan yalnızca yasa yönünden akraba sayılan baba, anne, kardeşe denir. Özbek Türkçesinde üvey anlamında “Ogay” terimi kullanılmaktadır. Üveylik, toplumun gözünde olumsuz ilişkileri canlandıran bir kavramdır. Üvey anne ile ilgili sadece bir tane atasözü derlenmiştir ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiştir

1. اوگی آنه اوز آنه دیک بولمس.

Ügay âna öz ânagdey bolmas (Maqsudi, 2018).

(Üvey ana öz ana gibi olmaz.)

“Üveyden öz olmaz, ketenden bez olmaz.” (Albayrak, 2009).

Bu atasözü üvey annenin öz annenin yerini alamayacağını anlatan bir atasözüdür. Öz annenin kıymetini de gözler önüne sermektedir. Bu atasözleri söyleniş itibariyle farklı olsa da anlam itibariyle benzerdir. Özbek atasözünde üvey annenin ne kadar çabalarsa çabalasın öz annenin yerini alamayacağı belirtilirken Türkçe atasözünde genel olarak üvey birinin içten davranmasına rağmen öz gibi olamayacağını “ketenden bez olmaz” örneğiyle kıyaslamıştır.

2.8. Baldız ve Görümce ile İlgili Atasözleri

Özbek Türkçesinde eşin kız kardeşi için “baldız” kelimesi kullanılır. Türkiye Türkçesinde kocanın kız kardeşi için “görümce” kullanılır. Baldız ve görümce ile ilgili her iki lehçede az sayıda atasözü bulunmaktadır.

1. بالديز بالدن شیرین بوله دی.

Bâldiz boldan şirin buladi. (Maqsudi, 2018).

(Baldız baldan tatlıdır.)

“Baldızı olanın, karısı ölmezmiş.”(Albayrak, 2009).

Baldız, evlilik yoluyla kazanılan bir akrabalık derecesidir. Bu atasözleri anlam olarak birbirine benzemekle birlikte ifade biçiminde biraz farklılık bulunmaktadır. Özbek atasözünde “baldan tatlı” ifadesi her ne kadar baldıza övgü, iltifat olarak söylene de kadın olmasından kaynaklanan cinsiyetçi bir bakış açısı barındırmaktadır. Aynı bakış açısının Türk atasözü için de geçerli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla baldız, kişinin eşinin vefatından sonra evlenebileceği bir kadın olarak görülür.

2. قینیم قیماق یاغیم قه ینی سینگلیم یورک داغیم.

Kâynim kâymâk yâgim, koynisinglim yürek dâgim. (Maqsudi, 2018).

(Kayınım kaymak yağım, görümcem yürek yaram.)

Özbekçede sıkça kullanılan bu atasözü kayınbiradere görümce ile ilgili gelin tarafından söylenen bir atasözüdür. Burada kayınbirader yengesine karşı her hangi bir üzücü davranışta bulunmadığı ve iyi geçindiğinden dolayı kaymağa benzetilmektedir.

Görümcenin kalp yarasına benzetilmesi ise geline karşı kötü davranarak kalbini kırıdığından kaynaklanmaktadır. Taranan Türkçe kaynaklarda buna benzer herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır.

3. قى سينگىل يريم كونداش.

Kaysingil yârim kundes (Maqsudi, 2018).

(Görümce yarım kumadır.)

Özbek Türkçesinde sıkça kullanılan bu atasözü görümceyle ilgili olumsuz düşünceyi bildirmektedir. Görümce gelinler tarafından sevilmeyen bir kişidir. Bunun nedeni de görümcelerin yengelerinin becerilerini göz ardı etmeleri ve bir kıvılcım gibi kavgaların sorumlusu olduğu söylenebilir. Söz konusu atasözünde görümce yengesini sevmediğinden dolayı ona kuma gibi davrandığı vurgulanmaktadır. Taranan Türkçe kaynaklarda benzer bir atasözü tespit edilememiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Badahşan'ın Vahan kapısından başlayarak Herat ve Badgis'e kadar uzanan bölgede kullanılan kadınlarla ilgili Özbek Türkçesi atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözleri benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir. Özbek Türkçesinde kullanılan kadınlarla ilgili bazı atasözlerinin Türkiye Türkçesinde karşılıkları bulunmamaktadır.

Özbek atasözlerinde Kadınlarla ilgi yaklaşık 200 atasözü mevcuttur. bu atasözlerinin Anadolu kadınlarıyla ilgili Türk atasözü karşılığı sadece 42 atasözünden oluşmaktadır. Anne ile ilgili 8, kız çocuğu ile ilgili 23, gelin ile ilgili 2, yenge ile ilgili 2, kaynana ile ilgili 3, üvey ana ile ilgili 2, baldız ve görümce ile ilgili 3 atasözü Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Söz konusu atasözlerinin Türkçe karşılıkları tespit edilerek verilmiştir.

İnceleme sonucunda Özbek Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde annelerin iyiliği söz konusu olmuştur. bir annenin çocuklarının yetişmesinde gösterdiği maddi ve manevi fedakarlıkları, çocuklarına duyduğu sonsuz sevgi ve merhametin genişçe yer aldığı görülmüştür.. Anne her zaman çocuklarının iyiliği için kendinden fedakarlık göstermeye hazırdır, bir çocuk kimsede olmayan muhabbeti annede görür, ve annenin sevgisi ile beslenir. Özbek ve Türk atasözlerinde anneni vatana, çiçeğe ve dünyada var olan güzel isimlere benzetilmiştir. Tüm atasözlerinde anneleri olumlu algılamıştır. Özbek ve Türk atasözlerinde anne ile ilgili az bulunmasının nedeni anne kelimesi tek ve has bir manaya sahip olduğu için ve annelerin büyük ve küçükleri olmadığı nedeniyle az ve öz söylenilmiştir. Anne ile ilgili Özbek atasözlerinden üçünün Türkçedeki tam karşılığı tespit edilememiş olup anlamca yakın olanı verilmiştir. Bunun sebebi iki Türk topluluğunun arasındaki kültür farkından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada sayıca en çok olan kız ile ilgili atasözleridir. Söz konusu atasözlerinde kızın doğası, güzelliği, olumlu ve olumsuz karakter özellikleri anlatılmıştır. Evlenmeyi öğütleyen atasözleri de yer alırken, evlenmeden önce kızın iyi karakterli, iyi bir soydan ve yuva kurabilecek nitelikte olması konusunda çok sayıda uyarı yer almıştır. Bir ailenin huzuru ve devamlılığı konusunda kız çocuğunun önemi vurgulanmıştır. Ayrıca kız çocuğunun ailedeki rolünü, durumunu ve görevini ancak annesinden en iyi şekilde öğrenebileceğine dikkat çekilmiştir.

Yenge, kaynana, üvey anne, baldız ve görümce hakkında az sayıda atasözü tespit edilmiştir. Söz konusu Özbek atasözleri yenge, kaynana, üvey ana ve görümcenin olumsuz özelliklerini eleştirir niteliktedir. Bu atasözlerinin çoğunun Türkçedeki kullanımlarına rastlanmamıştır.

Söz konusu Özbek atasözlerine anlam ve biçim olarak yakın olan 42 Türkçe atasözü tespit edilmiştir. Aynı medeniyetin parçaları olan, özünde aynı dil ve kültüre sahip Afganistan Özbek Türkleri ve Türkiye Türkleri arasında kadınlarla ilgili ortak atasözlerinin anlam ve biçim açısından benzerlik ve farklılıklarını koruduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T. (2005). *Türk Atasözleri*. Ankara: Referan Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1998). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 1- Atasözü Sözlüğü*. İnkılap Kitapevi.
- Aktan, B. (2011). Manzum Özbek Atasözlerinde Ahenk. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 141.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Artun, E. (2018). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Karahan Yayınevi.
- Ataie, N. (2015). Afganistan'a Müdahale ve Yeni Devlet Düzeni. *Uluslararası İlişkiler, Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Avlanmış, M. (2021). Narveç Atasözlerinin Türk Atasözleri İle Mukayeseli Tahlili. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı* (S. 26). Kırklareli: Kırkkale Üniversitesi.
- Aydın, O. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Aydıncal, N. (2001). *En Güzel Türk Atasözleri Açıklamalı*. İstanbul: Gül Yayınevi.
- Aktan, B. (2011), *Manzum Özbek Atasözlerinde Ahenk*, Cilt 6/3, Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihe Göre Uluslararası Periyodik, Türk Edebiyatı.
- Aktan, B. (2011). Manzum Özbek Atasözlerinde Ahenk, *Turkish Studies*
- Azizi, F. (2021). Afganistan Özbek Halk Edebiyatında Yazı ve Zeba Hikayesi koşukları. *Sosyal bilimler Enstitüsü*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Duman, S. (2019). Afganistada Türkler. Ankara: Berikan Yayın Evi.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akça Yayınları.
- Engin, E. (1982). *Afganistan Devrimi*. Kabul: İşçilerin Sesi.
- Gerçek, S. N. (1939). *Atalarsözü*. İstanbul: Kanaat Kitapevi.
- Hassas, S. M. (2013). *Atalar Sözi Akilning Közi*. Mezar-İ Serif, Afganistan: Farhad Yayınevi.
- Maqsudi, A. (2018). Afganistan Özbeklerinin Akrabalıkla İlgili Atasözlerinin Türkiye'de Kullanılan Atasözleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı* (S. 4). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Abbaslı, İ. (2013). *Atalar Sözleri Azerbaycan Edebiyatı*: Bakü: Nurlan
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öz Özcan, A. (2009). *Kadınlarla İlgili Özbek Atasözleri*. Ankara: Grafikler Yayınları.
- Özgür, Ç. (2017). Afganistan'ın Etnik Yapısı. *İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü*, 73-74.
- Öztürk, A. (1986). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Raci Qalmas, N. (2017). *Gaplar Babası*,. Tahar, Afganistan: İntişarat Yayınevi.
- Sivrioğlu, T. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.

- Tuğluk, M. E. (2012). Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Tülbentçi, F. F. (1977). *Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Türker, A. (2005). *Türk Atasözleri*. Ankara: Referans Yayınevi.
- Yarqin, M. H. (2019). *Barghayi Az Tarihi-İ Özbekan-I Afganistan*. Meza-I Şarif: Kanun Farhangi Mirza Uluğbek Yayınları.
- Yıldız Erol, A. (2018). Farsça Atasözlerinde Cinsiyet Algısı. *Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi* (S. 81-106). Karaman Yayınevi.
- Yurtbaşı, M. (2014). Özbekistan'dan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri. *Motiv Akademi Halk Bilimi Dergisi* 85-146.
- Yücel, M. (2013). *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Yüksektaş, B. (2021). *Afganistan Politik Ve Kültürel Bir Tarih*. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.